

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ

AZƏRBAYCAN DİLLƏR UNİVERSİTETİ

TƏRCÜMƏ FAKÜLTƏSİ

TƏRCÜMƏ (İNGİLİS-AZƏRBAYCAN)

Mövzunun adı:

U. S. Moemin “Tüksüz Meksikalı” (The Hairless Mexican)
əsərində işlənmiş məcazi mənalı sözlərin Azərbaycan dilinə
tərcümə yolları

Elmi rəhbərin vəzifəsi, soyadı, adı, atasının adı

f.f.d.b/m. Əliquliyeva Mənsurə Tofiq qızı

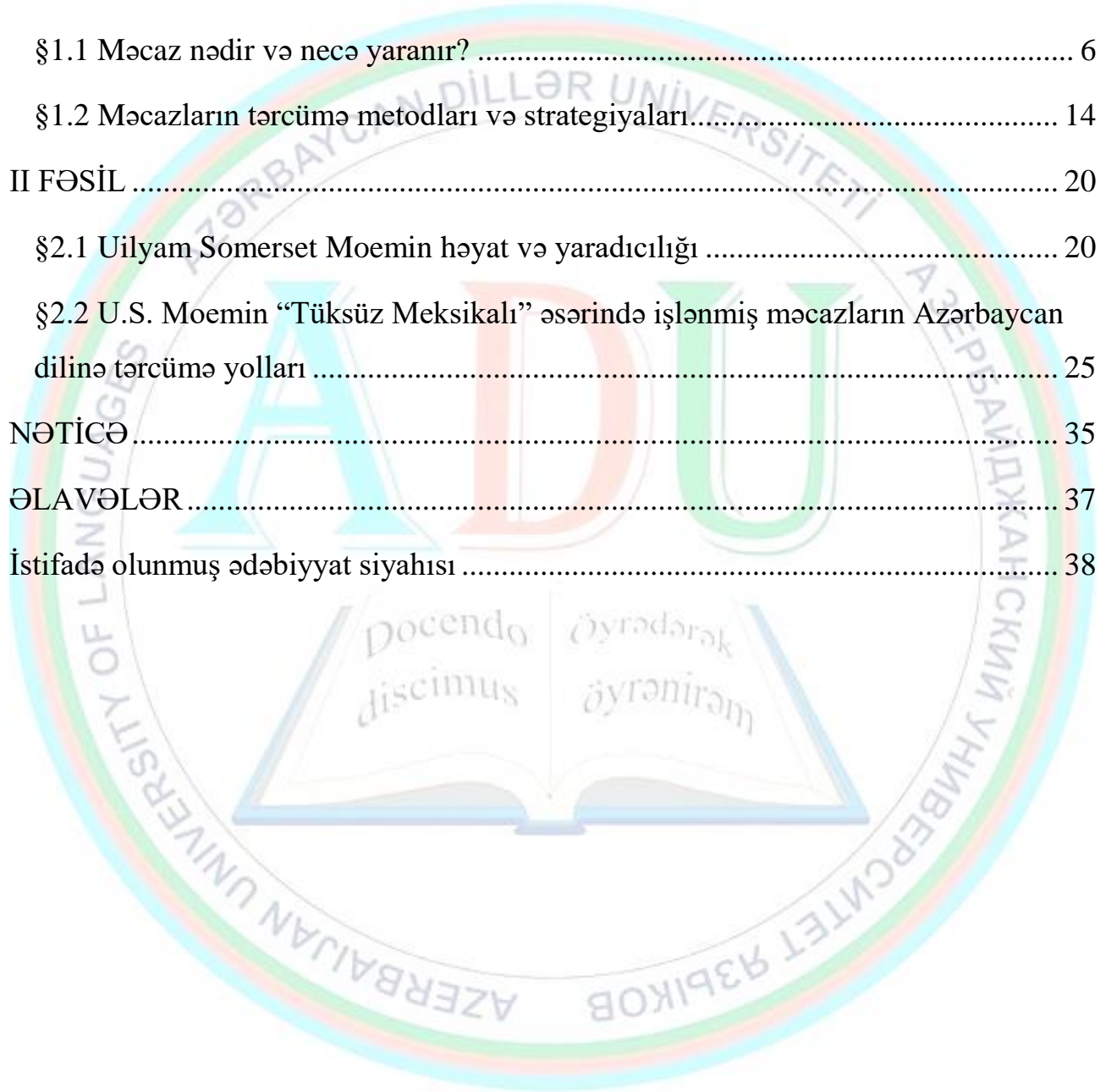
Tələbənin soyadı, adı, atasının adı

Məmmədli Şəbnəm Hüseyn qızı

Bakı - 2019

MÜNDƏRİCAT

GİRİŞ.....	3
I FƏSİL.....	6
§1.1 Məcaz nədir və necə yaranır?	6
§1.2 Məcazların tərcümə metodları və strategiyaları.....	14
II FƏSİL	20
§2.1 Uilyam Somersət Moemin həyat və yaradıcılığı	20
§2.2 U.S. Moemin “Tüksüz Meksikalı” əsərində işlənmiş məcazların Azərbaycan dilinə tərcümə yolları	25
NƏTİCƏ.....	35
ƏLAVƏLƏR.....	37
İstifadə olunmuş ədəbiyyat siyahısı	38

GİRİŞ

Dil mənsub olduğu xalqın həyatı ilə sıx bağlıdır. Hər hansı bir xalqın milli şüuru, mədəni səviyyəsi inkişaf etdikcə onun dili də inkişaf edir, təkmilləşir. Yəni hər bir dilin zənginliyi, dil qanunauyğunluqları həmin dilin yarandığı vaxtdan, mühitdən birbaşa asılıdır. Dillər həm qrammatik, həm də semantik quruluşuna görə bir-birindən fərqlənir. Dilin semantik quruluşu dedikdə dilin lüğət tərkibini təşkil edən mənalı dil vahidləri nəzərdə tutulur. Sözlər və söz birləşmələri dil prosesində yaranır. Sözlər və söz birləşmələri dilin semantik quruluşunu formalaşdırır. Bu dil vahidləri həqiqi və məcazi mənalı olmaqla iki qrupa bölünür. Həqiqi mənalı sözlər dedikdə sözün ilkin başa düşülən mənası nəzərdə tutulur. Məcəzi mənalı sözlər dildə mövcud olan həqiqi mənalı sözlərin əlavə məna kəsb etməsi nəticəsində yaranır. Zəngin məna çalarlarına malik olan məcaz geniş anlayışdır.

Elə bir dil yoxdur ki, onun lüğət tərkibində məcazi mənalı sözlər olmasın. Dildə məcazların çoxluğu həmin dilin zənginliyindən, ifadəliliyindən xəbər verir. Nitqin daha dəqiq, düzgün və ifadəli olmağında məcazi mənalı sözlərin və söz birləşmələrinin əvəzsiz rolu vardır. İstər gündəlik danışmada istərsə də bədii ədəbiyyatda məcazi mənalı sözlərdən çox istifadə olunur. Məcəzalar ifadə olunan fikrə xüsusi emosiya, dolğunluq, məna çaları əlavə edir. Xüsusilə bədii ədəbiyyatda əsərin daha təsirli, mənalı olması üçün məcazlardan daha çox istifadə edilir. Məcəzaların növləri çoxdur. Metafora, metonimiya, epitet, təşbeh, mübaliğə, litota, kinayə, zveqma, oksimoron, antonomasiya və s. növləri fikirləri obrazlı ifadə etmək üçün bir vasitə olmaqla yanaşı, həmçinin dilin incəliyini, ifadəliliyini, zərifliyini artırır, dildə rəngarənglik, emosionallıq yaradır.

Nitqi daha dəqiq, düzgün ifadə etmək üçün sözlər kifayət etmir. Çox vaxt əhdət təşkil edən sözlərə yəni söz birləşmələrindən istifadə etməyə ehtiyac yaranır. Söz birləşmələri özü sərbəst və sabit olmaqla iki qrupa bölünür. Bölünməz dil vahidləri olan sabir söz birləşmələri frazeologizmlər adlanır. Dilin lüğət tərkibinin böyük bir qismini təşkil edən frazeoloji dil vahidləri də məcazlara aiddir.

Mövzunun aktuallığı. Hər bir dilin özünə məxsus lüğət tərkibi vardır. Bildiyimiz kimi ingilis dili dünyanın ən zəngin dillərindən biridir. Bütün dünyada danışılan beynəlmiləl dil olduğundan, zəngin inkişaf tarixi keçdiyindən, həmçinin digər dillərdən çoxsayda söz aldığından bu dilin lüğət tərkibi olduqca geniş və rəngarəngdir. İngilis dilinin lüğət tərkibi müxtəlif ictimai, iqtisadi, sosial proseslər nəticəsində formalaşmışdır. İngilis dili məcazlar, frazeologizmlər ilə zəngin bir dildir. Son illərdə də məcazlara, frazeoloji birləşmələrə dair bir çox elmi tədqiqat işləri aparılmış, onların yaranması, strukturu, bədii əsərlərdə onların istifadə edilməsi və müxtəlif dillərə tərcümə edilmə yolları araşdırılmışdır. Bu barədə bir çox dilçilər fikir bildirmişlər. Məcəzi mənalı sözlərin yaranması, quruluşu, strukturu, işlənmə dairəsi, fərqli dillərdə ifadə etdiyi mənalara, istifadə olunma dairəsi və ən əsası tərcümə edilmə imkanları hər zaman aktuallıq kəsb etmişdir. Dillər daim inkişaf edir. Dilə yeni sözlər və ifadələrin daxil olduğunu nəzərə alsaq, məcəzi mənalı sözlərin də hər zaman aktual bir mövzu olmuş olduğunu görürük.

Yuxarıda da qeyd etdiyim kimi, dildə yaranan hər bir söz müəyyən bir dövrdən, şəraitdən asılı olaraq və yaxud müəyyən proseslərin nəticəsində formalaşır. Beləliklə, yaranmış söz həmin sözün yaranma situasiyasından, dil daşıyıcılarının adət-ənənələrindən, mədəniyyət və tarixindən asılı olur. Bu xüsusilə məcəzi mənalı sözlərin tərcüməsində müəyyən çətinliklər yaradır. Bəzən məxəz mətnə verilmiş frazeologizmlərin və məcazların hədəf dildə ekvivalenti olmur. Bu da təcrübəli tərcüməçilərin belə tərcümə prosesində çətinliklə üzləşməsinə səbəb olur. Bu səbəbdən bu mövzu tədqiqatçıların əsas tədqiqat obyektlərindən biridir. Onlar tərcüməçilərin üzləşdiyi bu problemləri aradan qaldırmaq üçün müxtəlif təkliflər irəli sürür, tərcümə yolları təqdim edirlər.

Tədqiqatın obyektinə və predmetinə. Tədqiqat işinin obyektinə Uilyam Somersət Moemin “Tüksüz Meksikalı” əsərində istifadə olunmuş məcazların tərcümə yollarının öyrənilməsi və mətnə uyğun seçilməsidir. Tədqiqatın predmetinə isə məcəzi mənalı sözlərin azərbaycan dilinə tərcüməsi zamanı əldə edilən biliklərin sistemləşdirilməsi və genişləndirilməsi təşkil edir.

Tədqiqatın məqsəd və vəzifələri. Tədqiqat işinin əsas məqsədi görkəmli yazıçı U.S.Moemin “Tüksüz meksikalı” əsərində işlənmiş məcazi mənəli sözlərin Azərbaycan dilinə tərcümə yollarını araşdırmaq, tərcümə prosesində qarşıya çıxan çətinlikləri müəyyənləşdirmək və bu çətinlikləri aradan qaldırmaqdır.

Bu istiqamətdə qarşıya qoyulan məqsədlər

- Məcəzi sözlər və söz birləşmələri haqqında nəzəri cəhətdən məlumat vermək
- Məcəzlərin tərcümə yolları haqqında ümumi məlumat vermək
- Məxəz və hədəf dildə olan məcəzlərin tərcüməsi zamanı qarşıya çıxan çətinlikləri göstərmək və onların aradan qaldırılma üsulları
- Əsərdə istifadə olunan məcəzlərin hansı tərcümə metodları vasitəsilə Azərbaycan dilinə tərcümə edildiyini göstərmək

Tədqiqatın metodları. Tədqiqatın məqsəd və vəzifələrinin yerinə yetirilməsi və mövzunun ətraflı şəkildə əhatə olunması üçün bir sıra təhlil metodlarından istifadə edilmişdir.

Tədqiqatın elmi yeniliyi. Tədqiqat işində ilk dəfə olaraq Uilyam Somersət Moemin “Tüksüz Meksikalı” əsərində məcazi mənəli sözlərin Azərbaycan dilinə tərcümə metodları araşdırılmışdır. Nəticə etibarilə, tədqiqat işini bu əsərdə istifadə olunan məcazi mənəli söz və söz birləşmələrinin hansı metodlar vasitəsilə tərcümə olunmasının öyrənilməsi, həmçinin əsərin dil və üslubi imkanlarının tədqiq edilməsi baxımından yenilik hesab etmək olar.

I FƏSİL

§1.1 Məcaz nədir və necə yaranır?

Məcazlar həm bədii ədəbiyyatda, həm də gündəlik həyatda nitqimizdə istifadə etdiyimiz bədii təsvir vasitələridir. Məcazlardan çox istifadə olunan dil obrazlı dil adlanır. Məcazlar dilin aydın, gözəl və ifadəli olmasına xidmət edir. Məcaz sözün semantikasını ilə sıx surətdə bağlı olan hadisədir. Məcazlaşma hadisəsi çoxmənalılıq prinsipi əsasında yaranır və onun nəticəsi kimi meydana çıxır. Həmin keyfiyyətə malik olmaq isə sözdən ifadəli və təsviri vasitə kimi istifadə etməyə imkan yaradır. Bu da, hər şeydən əvvəl, sözlərin mətn daxilində öz nominativ mənalarından uzaqlaşmış kontekst daxilində yeni mənalar qazanaraq məcazlaşması nəticəsində baş verir. Məcazın yaranması ifadənin obrazlı olması zərurətilə bağlıdır. Ədəbiyyatlarda məcazın növləri haqqında müxtəlif bölgülər vardır. İ.V.Arnold məcazın əsas növləri kimi metafora, metonimiya, sinekdoxa, istehza, hiperbola, mübaliğə, litota, şəxsləndirməni göstərir. (İ.V.Arnold, 1986)

V.A.Malsev isə oksimoron, hiperbola, metafora, metonimiya və antonomasiyanı əsas bədii təsvir vasitələri hesab edir. Bədii əsərlərdə dilin müxtəlif səviyyələrində obrazlılıq yaradan vasitələri aşağıdakı kimi qruplaşdırmaq olar:

- 1) fonetik səviyyədə obrazlılıq yaradan vasitələr – alliterasiya, assonans, təkrar, intonasiya
- 2) leksik səviyyədə obrazlılıq yaradan vasitələr – epitet, təşbeh, metafora, mübaliğə, metonimiya və s.

Məcəzi mənalı sözlərin çox növləri vardır. Bəzi dilçilər onları təxminən 250 növə bölürlər. Demək olar ki, bütün dillərdə ən çox istifadə olunan məcaz növləri təşbeh, metafora, epitet, kinayədir. Məcəzi məna iki leksik mənanın bir-birinə qarşılıqlı təsiri nəticəsində yaranır. Bu cür qarşılıqlı təsirlər aşağıdakı məna qrupları arasında olur.

- iki məntiqi məna arasında (metafora, metonimiya, istehza)
- əsas və törəmə məntiqi mənalar (zveqma, pun)
- məntiqi və emotiv mənalar arasında (epitet, oksimoron)

- məntiqi və nominativ mənalar arasında (antonomasiya)

(Q.Bayramov, 2008)

Metafora yunan mənşəli söz olub köçürmə mənasını verir. “Metafora” termini, sözün etimologiyasından aydın olduğu kimi, müəyyən keyfiyyətin bir obyektədən başqa bir obyektə keçidi deməkdir. Müasir dilçilikdə metafora sözün əlavə məna çaları qazanması kimi qəbul olunur. Leksik ifadə vasitəsi və üslubi priyom kimi metafora üslubiyyatın bir hissəsidir. Məcəzi mənalı söz və söz birləşmələrinin yaranmasına zəmin yaratdığından metafora mənanı xüsusi məhfum kimi öyrənən semasiologiyanın predmetidir. Bəzi dilçilər hesab edir ki, metafora iki obyekt arasında oxşarlıq əsasında yaranır. Dilçi İ.R. Qalperinin fikrinə görə isə, metaforanın oxşarlıq əsasında yaranması fikri yanlışdır. Onun fikrincə iki obyekt arasında hansısa əlamətin oxşar olması həmin obyektlərin oxşar olması demək deyil. Metafora hər iki leksik mənanın eyni zamanda dərk edilməsi nəticəsində yaranır. Qalperin bunu Bayronun əsərindən bir parçanı nümunə göstərməklə izah edir. “Dear Nature is the kindest Mother still” – “Doğma təbiət ən qayğıkeş anadır” cümləsində yazıçı qayğıkeş ananın xüsusiyyətlərini təbiətə aid etməklə metafora nümunəsi yaratmışdır. Ana və təbiət sözlərinin qarşılıqlı əlaqəsi nəticəsində təbiət öz simasını saxlamamaqla həm də ananın xüsusiyyətlərini əks etdirir. (Qalperin, 1981)

Zəngin ədəbiyyat nümunələrimizdə də bənzərsiz metafora nümunələri kifayət qədər çoxdur. Azərbaycan ədəbiyyatının qiymətli incilərindən olan “Koroğlu” eposunda “Misri qılınc cövlan vursun havada”, “Şirən tülkünün nə işi” və s kimi metaforalar işlənmişdir. (“Koroğlu” eposu)

Nəbi Xəzri yaradıcılığında götürülmüş aşağıdakı misralarda digər bir metafora nümunəsinə nəzər salaq.

Sirrini pıçıldar göy otlar mənə

Bəyaz kəfən biçər buludlar mənə

Sanki çiçək səpdi üzlərə odlar

Yuxudan *gəcənin özü oyandı* (Aqil Cəfərov, 2012)

“Floods of tears” kimi bir çox metaforik ifadələr də vardır ki, onlar artıq öz metaforik xüsusiyyətlərini itirib ana dil vahidlərinə çevriliblər. Bəzi ifadələrdə vardır ki, onlar metaforik xarakter daşıyaraq insan anlayışı bildirir. Bu cür metaforalar “zoosemiya” adlanır. (N. Ərəbli, 2010).

Qorxaq insanın dovşan, hiyləgər insanın tülkü, çox kitab oxuyanın kitabqurdu, aşiq insanın bülbül adlandırılması belə metaforalara nümunə göstərilə bilər. Metaforalar rəng, forma və görünüş, hərəkət, vəziyyət, funksiya və istifadə kimi bənzərliklər əsasında yaranır. Sözlərin metaforik istifadəsi onların lüğəvi mənalara da təsir göstərir, sözlərə yeni konnotativ məna çaları verir.

Metonimiya yunan mənşəli “metonimia” sözü olub ad dəyişmə deməkdir. Hərfi mənada təkrar adlandırma mənası daşıyan metonimiya bir obyektin adının digər adın üzərinə köçürülməsidir. Bir obyektə birbaşa istinad etmək əvəzinə bəzən həmin obyektə bağlı digər sözlərdən yəni metonimiyalardan istifadə olunur. Bu Sözlün lüğəvi və kontekstual mənalara arasındakı aşkar əlaqəyə əsaslanır. Metonimiya bənzətmə əsasında deyil, iki fərqli obyektin bir birinə qarşılaşdırılması əsasında yaranır. Dilçilikdə *sinekdoxa* metonimiyaların bir növü olub olmadığı mübahisəli məsələlərdən biridir. Bəzi dilçilər sinekdoxa ayrılıqda məcazın bir növü kimi qəbul etsələr də, bəziləri isə düşünür ki, sinekdoxa özü metonimiyaların bir növüdür. Sinekdoxa kəmiyyət əsasında bir obyektin digər obyekt üzərinə köçürülməsidir. Yəni sinekdoxa üçün obyektin bir hissəsinin köçürülməsi xarakterikdir. Dahi şairimiz M.Ə.Sabirin şeirindən verilmiş bir misrada sinekdoxaya nümunə göstərilmişdir.

Tacirlərimiz sonyalara bənd olacaqmış,

Bədbəxt tükəzbanları neylərdin, ilahi?! (V/ Sultanlı, 2002)

Metonimiyalar özləri referent olmaqla yanaşı, ifadənin daha lakonik olmasına xidmət edir. Leksik ifadələr ilə onların mahiyyəti arasında pragmatik əlaqə olsa da birbaşa əlaqə olmur. Metonimiyaların yaranmasına sosial və mədəni xüsusiyyətlər

təsir edə bilər. Metonimiyaların koqnitiv funksiyasının olduğu fikri isə ilk dəfə 1980-ci illərdə Lakof və Consonun “Konseptual metonimiya” nəzəriyyəsində irəli sürülmüşdür. Metonimiya ritorik vasitə olmaqla yanaşı ifadənin mahiyyətinin başa düşülməsində mühüm rol oynayır. Xüsusilə şəhər ölkə adları, şəxs adları, bədən üzvləri və s. metonimiya rolunda çıxış edə bilər. “Moscow and Washington will hold talks on this problem” cümləsində Moskva və Vaşinqton dedikdə həmin ölkə rəhbərliklərinin danışıqlar aparacağı nəzərdə tutulur. Beləliklə, şəhər adları ölkə rəhbərləri ilə bağlı assosiasiya yaradır. (Lakoff, G& Johnson, 1992)

Epitet bədii ədəbiyyatda ən geniş yayılmış bədii təsvir vasitələrindən biridir. Epitet yunan dilindən tərcümədə “əlavə” mənasını verir. Bir şəxsi, əşyanı və ya yeri daha qüvvətli, təsirli təsvir etmək üçün istifadə olunan məcaz növünə epitet və ya bədii təyin deyilir. Epitet sözlərin məntiqi, emotiv, məcazi mənalарının bir-birinə qarşılıqlı təsiri ilə yaranır, və sifət+isim, feil+zərf kombinasiyası strukturunda işlənir. Epitetlər metaforik (foxy fate), metonimik (Cold War), və istehzal (the kind hangman) olur. Metaforik epitetlərdə semantik uyğunsuzluq özünü göstərir. Bu cür epitetlərdə insana xas olan xüsusiyyətlər cansız əşyalar üçün epitet funksiyasında çıxış edir: *gentle air, volcanic breath, rival pyramid* və s. Epitetlər quruluşca aşağıdakı kimi təsnif edilə bilər.

1. Sadə epitetlər - He looked at them in animal panic.
2. Mürəkkəb epitetlər – apple-faced man
3. Cümlə və ya fraza şəklində olan epitetlər – bestowers of good things
4. İki isimin birləşməsindən yaranan zidd epitetlər – a shadow of simile (O, Smochin 2016)

Təşbeh latın sözü olan “similes” sözündən əmələ gəlib bənzətmə deməkdir. Bədii əsərlərdə işlənən ifadələrin daha təsirli olması üçün istifadə edilir. Müqayisə ilə təşbeh səhv salınmamalıdır. Müqayisə eyni bir sinifə aid olan 2 obyektin müəyyən xüsusiyyətlərinə görə eyniləşdirilməsi və ya fərqləndirilməsidir. Müqayisə edildikdə obyektin bütün xüsusiyyətləri nəzərə alınır, lakin bir xüsusiyyətinə görə müqayisə edilir. Təşbehlər isə iki tamamilə fərqli obyektlərin bir-biri ilə qarşılaşdırılaraq bənzədilməsidir. Azərbaycan dilində təşbehlər adətən bənzətmə qoşmalarının, ingilis

dilində isə such as, like, as, as if, seem kimi bağlayıcı sözlər vasitəsilə yaranır. To eat like a bird, swim like a fish ([https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/eat-like-a-bird/swim like a fish](https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/eat-like-a-bird/swim-like-a-fish))

“A room without books is like a body without a soul.” ingilis dilində təşbeh nümunələrinə misal ola bilər. (Marcus Tullius Cicero)

Azərbaycan ədəbiyyatında bənzərsiz təşbeh nümunələrinə çox rast gəlinir. Dahi Azərbaycan şairi M.H.Şəhriyarın aşağıdakı misralarında bunu aydın şəkildə görmək mümkündür.

Şeir də övlad tək canda bəslənir,

İlikdə, sümükdə, qanda bəslənir... (E.Fuad, 2016)

Zveqma ingilis dilində nəsrə yazılmış əsərlərdə daha çox işlənən üslubi priyomlardan biridir. Zveqma bir cümlədə işlənən, eyni qrammatik quruluşa malik, müxtəlif semantik mənalar ifadə edən məcaz növüdür. Cümlədə işlənən bir feil iki ismi idarə edir. Cümlənin feili əlaqədə olduğu isimlərdən biri ilə birlikdə həqiqi mənə, digəri ilə isə məcazi mənə kəsb edir. “Whether the Nymph Shall stain her honour or her new brocade or lose her heart or necklace at a ball.” Bu cümlədə stain feili müvafiq olaraq şərəf və zərərə, lose feili isə ürək və boyunbağı sözü ilə əlaqəyə girərək həqiqi və məcazi mənəli söz birləşmələri yaradıb. (Qalperin, 1986)

Pun iki söz və ya ifadənin bir-birinə qarşılıqlı əlaqəsi nəticəsində yaranan üslubi priyomlardan biridir. Pun həmçinin paranomasiya da adlanır. Pun yumor və ya ritorik effekt yaratmaq üçün çoxmənalı və ya eynisəsli sözlərdən istifadə etməklə yaranan bir növ söz oynudur. Volter Redfernin fikrincə, pun sinonim homonimlərdir. “It is the unkindest tied than ever any man tied.” (Qalperin, 1986)”

Oksimoron mənaca bir birinə zidd olan iki sözdən ibarət söz kombinasiyasıdır. Bu kombinasiya isim ilə sifət və yaxud da sifət ilə zərfdən təşkil olunur. “Low skyscraper”, “terribly sorry”, “cruel kindness”, “living death” kimi ifadələr oksimoron nümunələridir. (literarydevices.net/oxymoron)

İroniya yunan mənşəli söz olub (eirōneía) sözündən yaranmışdır. İroniya fikrin birbaşa deyil, örtülü yollarla, işarələrlə ifadə edilməsidir. İ.R.Qalperin ironiyanın tərifini belə verir: “İroniya iki bir-birinə zidd sözlərin lüğəvi, kontekstual və məntiqi

mənalarının eyni zamanda realizasiyasına əsaslanan stilistik vasitədir”. (Qalperin, 1986). İroniya bildirən söz xüsusi intonasiya tərzilə deyilir. İroniya bir çox oxşar xüsusiyyətləri olsa da satira ilə qarışdırılmamalıdır. Satira daha sərt, tənqidedici xarakter daşıyır. İroniyanın üç növü var.

1. Verbal ironiya – həqiqətə zidd olan sözlərdən istifadə etməklə yaranır. Məşhur ingilis dramaturqu Şekspirin “Yuli Sezar” əsərində Mark Antoninin Sezarın qətlində iştirak edən Brutu “an honorable man” yəni şərəfli insan adlandırması verbal ironiya yaradıb. (J. Smith, 2018)
2. Dramatik ironiya - teatrda, dram əsərlərində daha çox istifadə olunan bu ironiya növü auditoriyanın bildiyi bir şeyi obrazın bilməməsindən qaynaqlanır, beləliklə dramatik ironiya vasitəsilə ilə daha çox cahillik, cəhalət tənqid olunur. Şekspirin “Otella” əsərində ona qarşı plan hazırladığından xəbərsiz olan Otellonun Laqonu “vicdanlı insan” adlandırmağı, və bundan auditoriyanın xəbərdar olmağı dramatik ironiyaya nümunə ola bilər. (A. Gilbert, 2001)
3. Vəziyyətə görə ironiya – adından da görüldüyü kimi ironiyanın bir növü baş verməsi gözlənilən bir hadisə baş vermədikdə istifadə olunur. Bədii ədəbiyyatda geniş yayılmış ironiya növlərindən biridir. Yazıçılar ironiyanın bu növündən istifadə etməklə kəskin ziddiyyətlər yaradır, beləliklə reallıqlar və görünənlər arasında kəskin fərqi göstərir. Gi de Mopassanın “Boyunbağı” əsərində qadının dəyərli hesab etdiyi boyunbağını alması üçün borc götürüb həmin boyunbağını itirməsi, illər keçdikdən sonra isə həmin boyunbağının saxta olduğunu öyrənməsi bu ironiya növünə bariz nümunədir. (A. Hansberry, 2018)

Hiperbola dilçilikdə digər adı mübaliğə olan bu təsvir vasitəsilə bir predmet, hadisə olduğundan müqayisə olunmayacaq dərəcədə çox şişirdilmiş şəkildə təsvir edilir. Mübaliğə nəzərdə tutulan fikrin, ideyanın oxucuya, dinləyiciyə daha qabarıq çatdırılmasına xidmət edir. Amerikan folklorunda “Paul Bunyan” adlı məşhur nağıllardan birində belə bir hiperbola nümunəsinə rast gəlinir. “*Well now, one winter it was so cold that all the geese flew backward and all the fish moved south and even the snow turned blue.*” (<https://writingexplained.org/grammardictionary/hyperbole>).

Hiperbolanın əksi isə *litotadır*. Litota hiperboladan fərqli olaraq, bir predmetin və ya hadisənin olduğundan daha kiçik təsvir olunması və ya əhəmiyyətsizləşdirilməsidir. “He is not spring chicken” ifadəsi ingilis dilində bir insanın yaşlı olduğunu ifadə etmək üçün istifadə olunan litotadır.

Məcəzlərin tərcümə prosesində yaratdığı çətinliklər və onların aradan qaldırılması. İngilis dili dünya dilləri arasında zəngin lüğət ehtiyatına malik dillərdən biridir. İqtisadi-siyasi və mədəni dəyişikliklər, yeni elmi nailiyyətlər, elm, mədəniyyət və ticarətin inkişaf etməsi, bədii ədəbiyyatın zənginləşməsi dilin lüğət tərkibinə təsir göstərmişdir. Dilin lüğət tərkibinin inkişafı prosesi xalqın tarixi inkişafı ilə vəhdət təşkil edir. Dilin inkişafı davamlı prosesdir. Bəşəriyyət inkişaf etdikcə dillər də inkişaf edir, öz inkişaf qanunauyğunluqlarına əsasən dəyişir və təkmilləşirlər. İngiltərənin güclü hegomon ölkə, böyük, global ticarət dövləti olmağı, xarici dövlətlərlə xüsusilə fransızlarla apardığı müharibələr, german qəbilələrinin Britaniyanı fəth etməyi və bu hadisələrin nəticəsində dilin lüğət tərkibinə başqa dillərdən sözlərin daxil olması kimi faktorlar ingilis dilinin beynəlmiləl və ən zəngin dillərdən biri olmasına səbəb olmuşdur.

Bundan başqa ingilis dilinin lüğət tərkibi latın, yunan, italyan, ispan, fransız, alman, rus, eləcə də şərq dillərindən keçən sözlər hesabına zənginləşmişdir.

Elmin, mədəniyyətin, iqtisadiyyatın inkişafı öz növbəsində tərcüməyə olan tələbatı da artırır. Tərcümə bir xidmət sahəsi olmaqla yanaşı tərcümə həm də dillərarası və mədəniyyətlər arasındakı ünsiyyət vasitəsidir. Təbii ki, digər peşələr kimi tərcümə peşəsinin də özünə məxsus çətinlikləri vardır. İstər şifahi, istərsə də yazılı tərcümə prosesi zamanı peşəkar tərcüməçidən tələb olunan ən vacib amillərdən biri tərcüməçinin zəngin söz ehtiyatına malik olmasıdır. Çox geniş söz ehtiyatına malik olan tərcüməçilər belə hər zaman bilmədikləri sözlərlə rastlaşırlar. İngilis dili kimi zəngin dillərdən tərcümə prosesi zamanı bu hallara daha çox təsadüf olunur. Xüsusilə bədii ədəbiyyatda dilin əsas obrazlılıq göstəriciləri olan məcəzlərin və idiomaların tərcüməsi zamanı tərcüməçilər böyük çətinliklərlə üzləşirlər. Buna görə də, tərcüməçidən hər iki dili mükəmməl bilməsi ilə yanaşı, hər iki mədəniyyətə də dərinləndən bələd olması tələb olunur.

Söhbət bədii tərcümədən getdikdə isə, mütərcim eyni zamanda çevirdiyi əsərin müəllifinin yaradıcılıq üslubunu, yazı tərzini, yazıçının ölkəsinin adət-ənənələrini, coğrafiyasını, ictimai-siyasi şəraitini, o dilin dialektlərini dərinlən bilməlidir. Qeyd edək ki, tərcümə zamanı orjinala sədaqət tərcüməçidən tələb olunan əsas vəzifələrdən biridir. Bu, əsasən bədii əsərlərin tərcüməsi zamanı əsərin məzmununun, bədii quruluşunun və obrazlılığının saxlanması baxımından vacib məsələdir. Hər iki dilin dil daşıyıcılarının adət-ənənələri, həyat təzi, yaşadığı coğrafi ərazi və s. haqqında geniş fon biliyinə malik olan tərcüməçi tərcümə prosesində qarşısına çıxan çətinliklərin öhdəsindən asanlıqla gələ bilər.

Susan Bassnetin kitablarından birində qeyd olunur ki məşhur amerikan dilçi Edvard Sapir dünyada eyni sosial reallıqları əks etdirən, bir-birinə çox oxşar iki dil mövcud deyil. (S, Bassnett, 2002). Bu sitatdan belə bir nəticəyə gələ bilərik ki, tərcümə prosesi zamanı termin və ifadələrin əvəzlənməsi həm məxəz dilin poeziyasında həm də hədəf dilin poeziyasında müxtəlif cür ifadə olunur və hər iki dilin oxucusuna fərqli təsir bağışlayır.

Aleksandr Freyzer Taytlerin XVIII əsrin sonlarında nəşr olunmuş “Tərcümə prinsiplərinə dair oçerklər” adlı kitabında qeyd olunur ki, tərcümə o zaman yaxşı hesab edilə bilər ki, orjinala sədaqət prinsipinin saxlanması ilə yanaşı həm də geniş kütlə tərəfindən asan başa düşülsün. Tərcümənin dəqiqliyi yalnız iki dildəki söz və ifadələrin forma uyğunluğu deyil, həm də məxəz mətndəki funksiyanın hədəf dilə ötürülməsindən ibarətdir. Yəni tərcümə olunmuş mətn orjinalın dəqiq mənasını əks etdirməli, anlaşılıqlı və sadə olmalıdır. (A. Süleymanova, 2018)

Məcəzi mənalı sözlər dilin konseptual sisteminin bir hissəsidir. Məcəzlərin tərcüməsində problemlərin yaranmasının bir neçə səbəbləri var. İngilis dilindəki məcəzi mənalı sözləri və idiomaların Azərbaycan dilinə tərcüməsi zamanı yaranan çətinliyin əsas səbəblərindən biri xalqın həyat tərzinin, məişət həyatının, dünyagörüşünə təsir edən amillərin müxtəlif olmasıdır. Elə bu səbəbdən, bəzən məxəz mətndə verilən məcəzlərin və frazeologizmlərin hədəf dildə ekvivalenti olmur. Tərcümədə ekvivalentlilik anlayışının qarşılığı adekvatlıq, uyğunluq adlanır. Tərcüməçinin vəzifəsi isə dilin imkanlarından maksimum istifadə edərək məxəz

məndə verilmiş söz və ya ifadənin hədəf dildə daha dəqiq ekvivalentini tapıb tərcümə etməkdir .

Bəzi məcazlar var ki, onlar artıq söz birləşməsi şəkilində qəlibləşib. Bu ifadələrə terminoloji frazeologizmlər də deyilir. Frazeoloji birləşmələr sabit söz birləşmələri olduğundan bütün sözlər öz ilkin mənalarını itirərək bütövlükdə bir mənə ifadə edir. Yəni, frazeologizmlərin tərcüməsi zamanı ayrı-ayrı sözlərin deyil, ifadə daxilində sözlərin birlikdə ifadə etdiyi mənaya diqqət yetirmək lazımdır. Digər çətinliklərdən biri, məcazi sözlərin abstrakt mənə ifadə etməsi, mürəkkəb semantik quruluşa malik olmasıdır. Buna görə də, psixolinqvistiklər belə hesab edirlər ki, idiomatik birləşmələrin başa düşülməsi tərcümə zamanı çətinlik yaradır. Koqnitiv elmlərdə əldə edilən irəliləyişlər, koqnitiv yanaşma tərcümə prosesi zamanı məxəz məndəki məcazi mənəli sözlərin və abstrakt fikirlərin mahiyyətinin dərk edilməsinə dəyərli töhfələr vermişdir.

Məcazi mənəli sözlərin mürəkkəb semantik və stilistik quruluşu istənilən dildə tərcümə zamanı çətinlik yaradan məsələlərdəndir. Tərcümənin dəqiqliyi tərcüməçinin dil ilə bağlı nəzəri biliklərindən asılı olur.

§1.2 Məcazların tərcümə metodları və strategiyaları

Tərcümə strategiyaları ilə bağlı bir çox dilçi alimlər və filoloqlar müxtəlif fikirlər irəli sürmüşlər. Raymond van de Broeck özünün “Məcazların nümunəsində tərcümənin məhdudiyyətləri” adlı məqaləsində qeyd edir ki, tərcüməçi məcazların hədəf dildə müvafiq ekvivalentini tapa bilmək üçün aşağıdakıları bilməlidir.

- Sadə ifadələri və məcazları fərqləndirə bilmək üçün ifadənin düzgün izahını
- Fərqliliklərin və ifadələrin qrammatik qaydaya tabe olmamasının qarşısını ala bilmək üçün ziqzaqvari maneələri və məcazların necə tərcümə olunduğunu

- Məzmun müxtəlifliyindən xəbərdar olmaq, məcazlardan əsərdə hansı məqsədlə istifadə olunduğunu (R. Brock, 1998)

Nyumark isə tərcümə metodları ilə tərcümə üsulları arasında fərqi izah edərkən vurğulayır ki, tərcümə metodları bütün mətnə, tərcümə üsulları isə daha kiçik dil vahidlərinə uyğun seçilir. (P. Newmark, 1981)

Məcəzların tərcümə yolları – 1960-70-ci illər tərcümə nəzəriyyəsində hakim mövqe tutan linqvistik yanaşma ənənələrində tərcümə metodlarının və prosedurlarının müəyyən edilməsi işi geniş vüsət almışdır. Tərcüməçi məcəzaları müxtəlif tərcümə üsulları ilə tərcümə edə bilər. Bu tərcümə üsullarına analoq, ekvivalent, təsviri, kalka, antonim, kombinə və paralel tərcümələr aiddir.

Ən geniş yayılmış tərcümə üsullarından biri *ekvivalent* tərcümədir. Linqvistik yanaşmanın əsas prinsiplərindən biri ekvivalentlikdir. Artıq ekvivalentlik anlayışından bəhs etmişik. Ekvivalent tərcümə ekvivalentlik əsasında qurulmuş tərcümə üsuludur. Məxəz mətnlə hədəf mətn arasında əlaqə ekvivalentlik və adekvatlıq prinsipi əsasında müəyyənləşdirilir. Hədəf dilin normalarına riayət etməklə məxəz mətnin məzmununu dəyişmədən onun hədəf dilə transformasiyasına ekvivalent tərcümə deyilir. Ekvivalentlik tərcümə vahidlərinə yəni morfem, söz, söz birləşməsi və cümlələrə tətbiq edilir. Eugene Nida ekvivalentliyinin iki növünü göstərir: formal və dinamik ekvivalent. Formal ekvivalent dedikdə məxəz və tərcümə mətnləri arasında mümkün qədər yaxın forma və məzmun uyğunluğu nəzərdə tutulur. Dinamik ekvivalentlik isə hədəf mətnin oxucusuna məxəz mətnin ekvivalent təsiri başa düşülür. Ekvivalent tərcüməyə aşağıdakı nümunələri misal göstərmək olar: *as hungry as a wolf – qurd kimi ac, as bright as day – gün kimi aydın, the voice of conscience – vicdanın səsi (Q.Bayramov,2008)*

P. Vinay and J. Dalbernet ekvivalent tərcümənin tərifini belə verir:

“Ekvivalent tərcümə məxəz mətndəki situasiyanı olduğu kimi, lakin müxtəlif sözlərlə ifadə etməkdir. Onların fikrincə, bu tərcümə üsulundan tərcümə prosesində istifadə olunduqda məxəz mətnin stilistik təsiri hədəf mətndə də olduğu kimi qalır. Ekvivalent tərcümə üsulu atalar sözlərinin, idiomların, klişelərin, heyvan səslərini

yansıdan sözlərin tərcüməsi zamanı olduqca əlverişlidir.” (Vinay.J.P & J. Dalbernet, 1995)

“Bir çox hallarda məxəz mətndəki dil vahidinin hədəf dildə ekvivalenti olmur. Bu zaman tərcüməçi digər tərcümə üsullarına müraciət etməlidir. Ən çox istifadə olunan tərcümə üsullarından biri də *analoq* tərcümədir. Analoq sözü XIX əsrdə fransız dilindən ingilis dilinə keçib. İlk dəfə quruluşca bir-birinə bənzəyən, tərkibi müxtəlif olan kimyəvi birləşmələrə aid edilmiş, sonralar isə bu termin digər sahələrdə də istifadə olunmağa başlamışdır. Bu tərcümə üsulunun mahiyyəti ondan ibarətdir ki, məxəz və hədəf dildəki məcazi mənalı ifadələr və frazeologiya vahidləri mənaca eyni qalır, lakin obrazlılıq dəyişir. Analoq tərcümə üsulu ilə tərcümə edildikdə, ifadənin orijinalın ifadə etdiyi fikri tam ifadə edə biləcək qarşılığı tapılır və transsionimlərdən (hipoekvivalentlərdən) istifadə edilir. Analoq tərcüməyə nümunə göstərək: *a drop in the bucket – dərjada bir damla, it is an ill wind that blows nobody good – şər deməsən xeyir gəlməz* kimi nümunələr analoq tərcümə nümunəsidir. (Q. Bayramov, 2008)

Türk dilində istifadə olunan “Acele eden ecele gider” “Gülü seven dikenine katlanır” kimi ifadələri dilimizə analoq üsulu ilə tərcümə etsək bu ifadələrin dilimizdəki analoq qarşılığı belə olar: “Tələsən təndirə düşər”, “Könlü balıq istəyən quyruğu suda gərək”. Nümunələrən də görüldüyü kimi fikir olduğu kimi saxlanılmış, ifadə tərzisi isə dəyişdirilmişdir.

Təsviri tərcümə - Məxəz mətndə işlənmiş dil vahidinin hədəf dildə müvafiq ekvivalent qarşılığı olmadıqda bu üsuldən istifadə edilir. Bu zaman bir söz bir neçə söz kombinasiyası ilə tərcümə edilir. Təsviri tərcümə üsulundan yerli, milli səciyyəli sözlərin tərcüməsi zamanı istifadə edilir. Aşağıdakı hallarda təsviri tərcümə üsulundan istifadə etmək vacibdir:

1. Dilin milli leksikonuna daxil olan dil vahidlərinin (milli rəqs, yemək, bayram və xüsusi mərasimlər, realilər və kultural terminlər) tərcüməsi zamanı
2. Neologizmlərin tərcüməsi zamanı
3. Frazeoloji vahidlərin və idiomaların tərcüməsi zamanı

Təsviri tərcümə üsulu ilə tərcümə edildikdə tərcümə vahidinin mənası ya sözün qarşısında izahı ilə birlikdə tərcümə edilir, və yaxud da söz olduğu kimi saxlanılır, səhifənin aşağısında sözün izahı verilir.

İdiomatik tərcümə üsulu ilə olan tərcümədə orjinaldakı mesaj transformasiya edilir, məxəz mətndə olmayan idiom və kolokvializmlər işlətməklə orjinalın mənası təhrif olunur.

Kalka üsulu ilə tərcümə - tərcümə üsulları arasında ən geniş yayılmış və çox istifadə olunan üsullardan biridir. Kalka üsulundan yalnız tərcümə prosesində deyil, həmçinin termin yaradıcılığında da geniş istifadə olunur. Kalka üsulundan o zaman istifadə olunur ki, mütərcim məxəz frazeoloji vahiddəki obrazlılığı saxlamağa çalışır, ya da digər tərcümə üsulu ilə onu vermək mümkün deyil. Kalka başqa dilə məxsus söz və ifadələrin sifət hərfi tərcüməsi əsasında yaranan tərcümədir. Kalkalaşdırma zamanı əcnəbi dilə məxsus söz və ya ifadənin mənası və strukturu öyrənilir. Bu proses başqa dilin leksik-semantik modellərinin öyrənilməsi yolu ilə yeni sözlərin yaradılması, dilə yeni sintaktik quruluş qaydalarını daxil edilməsi nəticəsində baş verir. Kalka üsulu ilə yaradılan yeni söz və istilahlər hərfən tərcümə vasitəsilə dilə gətirilir, bu proses zamanı tərcümə edilən söz həmin dildə eyni mənanı verən sözlərlə, yaxud sözdüzəldici şəkilçilərlə ifadə olunmalıdır. Burada tərcümə olunan sözün tam qarşılığı verilməlidir. S.A. Sadıqova yazır ki, tərcümə olunan terminin, termin-söz birləşmələrinin tam qarşılığı göstərilməlidir. Kalka üsulu ilə tərcümə prosesində qarşılıqlı təsirdə olan dillərin quruluşunun yaxınlıq dərəcəsi, dilin lüğət tərkibinin, kalka edilən dildəki söz yaradıcılığının inkişaf tarixi, və kalkalaşdırılmanın baş verdiyi tarixi şərait və s amillər mühüm rol oynayır. (X. Qasimova, 2009)

Honeymoon – bal ayı, pocket book- cib kitabı, wisdom is not sold for money – ağıl pul ilə satılmaz kimi ifadələr kalka üsulu ilə tərcümə edilmişdir.

(H. Uysal, 2013)

Kombinə üsulu ilə tərcümə - Hədəf dildəki analoq məxəz dildəki frazeoloji vahidin tam mənasını ifadə edə bilmədikdə, və yaxud da tamamilə fərqli zaman və məkan koloriti olduqda istifadə olunur. Kombinə tərcümə üsulu bir neçə tərcümə üsulundan birlikdə istifadə olunmasıdır. Belə olduqda əvvəl kalka tərcümə, sonra

təsviri tərcümədən istifadə edilir və müqayisə üçün hədəf dildə analoq verilir. “To carry out coal to Newcastle” və ya “To carry out samovars to Tuli” cümləsi işləndikdə olduğu kimi tərcümə edilsə bu oxucu tərəfindən başa düşülməz. (Q. Bayramov, 2008). Bu səbəbdən, kalka təsviri tərcümə üsulları və sonda müqayisə üçün analoq tərcümə üsulundan birgə istifadə edilməsi məqsədə uyğundur. Tərcüməsindən də görüldüyü kimi, Nyukasla yəni kömürün bol olduğu yerə kömür və yaxud da Tuliyə samovarların hazırlandığı yerə samovar aparmaq mənasızdır. Bu ifadə dilimizə Naxçıvana duz aparmaq kimi tərcümə edilsə oxucu hər hansı bir işin görülməsinin mənasız olduğu fikrini asanlıqla başa düşər.

Antonim tərcümə - bu üsulla tərcümə zamanı məxəz dildə inkarda işlənmiş ifadə təsdiqdə tərcümə olunur, və yaxud da əksinə. Aşağıdakı hallarda antonim tərcümə üsulundan istifadə olunur:

1. Məxəz mətndəki dil vahidinin hədəf dildə birbaşa ekvivalenti olmadıqda
 2. Ekspressivliyi qorumaq üçün
 3. Mətn daxilində bir – birinə yaxın eyni strukturlu təkrarların qarşısını almaq üçün
- “ I watched her face - Gözümü ondan çəkmədim”, “I will stay with you until I am dead – Ölənə qədər səni tək etməyəcəm” Ernest Heminqueyin əsərindən götürülmüş bu parçalar antonim tərcümə nümunələridir.

Əvəz etmə üsulu – tərcümədə geniş istifadə olunan üsullardan biridir. Tərcümə prosesi zamanı istənilən dil vahidi, kateqoriyasını başqası ilə əvəz etmək olar. Əvəz etmənin iki növü vardır: leksik və qrammatik əvəz etmə. Bir nitq hissəsi digər bir nitq hissəsilə, polisindeton (and, but kimi bağlayıcılar) asindetonla (bağlayıcıların cümlədən atılması) əvəzlənə bilər. Leksik əvəz etmə zamanı sözlər və ya idiomlar hədəf dildə olan eyni mənalı başqa dil vahidi ilə əvəzlənir.

Kompensasiya metodu - Çox vaxt tərcümə zamanı orijinal mətndəki bədii təsvir və ifadə vasitələrini tərcümə olunan dildə eyni bədii təsvir və ifadə vasitələri ilə vermək olmur. Bu zaman mütərcim həmin ifadə və təsvir vasitələrinin xüsusiyyətlərini, məzmun daxilindəki rolunu və funksiyasını nəzərə almalıdır. Tərcüməçi bədii təsvir və ifadə vasitələrini kontekstdən asılı olaraq daha uyğun olanla əvəz edə bilər. Bu da kömək etmədikdə kompensasiya metodundan istifadə

edə bilər. Q.Bayramov P.Nyumarkdan sitat gətirərək qeyd edir ki, söz oyunu, alliterasiya, qafiyə, slenqlər, metafora, sətiraltı mənaları ifadə edən sözlərin hamısını tərcümədə yalnız müəyyən qədər kompensasiya etmək olar.

II FƏSİL

§2.1 Uilyam Somersət Moemin həyat və yaradıcılığı

Böyük ingilis nasiri, dramaturqu, yazçısı, esseisti, ədəbi tənqidçisi Uilyam Somersət Moem 1874-cü il 25 yanvarda Fransada Britaniya səfirliyində dünyaya gəlmişdir. Altmış beş illik yaradıcılıq dövrü saysız-hesabsız romanlar, esselər, pyeslər, novellala ilə zəngin olan Moem 20-dən çox novellanın, 30 dram əsərinin, 3 kitabın, “Keçmişə nəzər” adlı bir avtobioqrafiyanın, 93 qısa hekayənin və 4 cildlik esselərin müəllifidir. On yaşına qədər Parisdə yaşayan Moem valideynlərini erkən yaşda itirib. 1882-ci ilin fevralında anası dünyasını dəyişdi, 1884-cü ildə isə atası xərcəng xəstəliyindən öldü. Beləliklə, Moem hələ erkən yaşlarından yetim qaldı və Kent qraflığında yaşayan qohumlarının yanına göndərildi. İngiltərəyə gələn Uilyamın dili topuq vurmağa başladı və bu şikəstlik ömrünün sonuna kimi onu müşayiət etdi. Bundan sonra isə o, Fransanın cənubuna əmisi Henrinin yanına köçməli olub. Moem əmisi Henrinin evində - İngiltərənin cənub-qərbindəki Uitsəbi şəhərində tərbiyə alıb, Kanterberidəki Kraliça məktəbinə gedib Elə öz taleyi onun yaradıcılığına böyük təsir göstərib. Çünki artıq Moem oxuduqlarından çox gördüklərinə, yəni kitabdan çox həyata inanırdı. Sonra Heydelberq Universitetində ədəbiyyat və fəlsəfəni öyrənib. Daha sonra isə London Tibb Məktəbinə daxil olub, bilik və həyat təcrübəsi qazanmışdı.

Yaradıcılığına erkən yaşlarda başlayan Moemin əsərləri qısa zaman ərzində ona böyük şöhrət qazandırır və o, 1930 cu illərin ən çox qazanan yazıçılarından birinə çevrilir. 1891-1897 ci illər ərzində Londonda tibb təhsili alsa da, ədəbiyyata olan həvəsi onun professional yazıçı və dramaturq kimi milyonların sevimlisi olmasına yol açdı. Özünün də qeyd etdiyi kimi, tibb təhsili almağının onun bədii yaradıcılığına böyük təsiri olmuşdur. Tibb təhsili aldığı dövrdə rastlaşdığı insanlar, yaşadığı təcrübələr, insanların çətin və acınacaqlı həyat hekayələri, ağrı-acıları sonralar Moem yaradıcılığında öz əksini tapıb. “Mən nə qədər insan ölümü, insanların necə acı çəkdiyini, onların gözündə ümid və qorxunu gördüm” deyən yazıçının əsərlərinin oxunaqlı, sevilən və təsirli olması onun həyat təcrübələrindən qaynaqlanır.

O, 1897-ci ildə ilk romanını - “Lambetli Liza” (Liza of Lambeth) yazdı. Özünün də qeyd etdiyi kimi, Somerset Moemin ədəbi taleyi uğurlu alınıb. Tibb təhsili almasına baxmayaraq, ilk qələm təcrübəsi cəmiyyətdə əks-səda doğurduğu üçün ömrünü ədəbiyyata həsr etmək qərarına gəldi. Pyeslərini səhnəyə qoymaq üçün çox keşməkeşli yollardan keçsə də, elə ilk pyesi səhnəyə qoyulduğu andan özünə sadıq tamaşaçı kütləsi qazandı. Həmin dövrdə Moem həyatını məhz bu səhnələrdən gələn gəlir hesabına təmin edirdi.

Moemin əsərlərində maddiyata çox böyük yer verilir, tez-tez pul məsələlərinə toxunulurdu. “Moem deyirdi ki, pul üçün deyil, onu narahat edən mövzuların, həyatında rastlaşdığı xarakterlərin, öz düşüncəsinin əsirliyindən xilas olmaq üçün yazır, amma əgər bu yaradıcı əməyi həm də ona pul gətirirsə, ürəyi istəyəni yazmaq üçün maddi təminatdan imtina etməzdi”. (Moem, 2010. Səh. 6)

Lakin əsərlərinin əksəriyyətində, məsələn, “Teatr” romanının baş qəhrəmanı kimi aktrisa Culiya Lembert xarakterini işləyərkən şəxsi mövqeyini kənara qoyaraq sənətkarı adi insandan üstün tutub. Məhz buna görə də Moem yazıçılığa da digər sənətlər kimi gəlir mənbəyi kimi baxmağı yalnız hesab etmirdi.

Moem yaradıcılığında alman filosofu Artur Şopenhauerin, dramaturq Henrik İbsen və fransız yazıçıları Gi de Mopassan və Oskar Uayldın əvəzsiz rolu olmuşdur. Moem Birinci Dünya Müharibəsi başlayan zaman Moemin Qırmızı Xaç cəmiyyətində könüllü kimi fəaliyyət göstərmiş və tibbi təhsili olduğundan təcili tibbi yardım həkimi işləyib. 1916-1917 – ci illərdə Sankt-Peterburqda kəşfiyyatçı kimi işlədiyi və Britaniya Gizli kəşfiyyat İdarəsi ilə əməkdaşlıq etdiyi dövrdə rastlaşdığı insanların və gördüyü yerlərin təsviri yazıçının əsərlərini daha təsirli və sevilən etmişdir.

Moem sülh tərəfdarı olsa da, dünyanın işləri ondan da yan keçməyib. Birinci Dünya müharibəsi zamanı Britaniya kəşfiyyat idarəsi ilə əməkdaşlıq edib və kəşfiyyatçı kimi Rusiyaya göndərilib. O, ilk dəfə bu tip tapşırığı 1910-cu ildə alıb. Aldığı tapşırıqları yerinə yetirməyə razılıq verib. Sonralar Moem bu barədə bir kitab da yazır (“Eşenden, yaxud Britaniya agent”, “Ashenden, or the British Agent”, 1928). Bu əsərdən başqa Moem kəşfiyyatçılıq fəaliyyəti haqqında "Tüksüz

Meksikalı" adlı novellasında bəhs edib. Müharibədən sonra Moem dramaturq kimi tanınmış, onun bir neçə pyesi tamaşaya qoyulmuşdur.

S.Moem məhz pyələrinin tamaşaya qoyulması sayəsində maddi durumunu xeyli düzəldir. Onun pyələrinin əksəriyyəti ("Sadiq arvad", "Ledi Frederik" - hər ikisi komediyadır) indi unudulsa da, vaxtilə ona böyük şöhrət gətirib.

1960-1963-cü illərdə Sommerset Moemin bəzi hekayələri səhnələşdirilib və televiziya nümayiş etdirilib. "Yağış", "Məktub", "Lord Montdraqo", "Sadiq arvad", "Ledi Frederik" kimi bir sıra əsərlərinin alman və fransız dillərinə tərcümə edilməsi dünyanın hər yerində onun əsərlərinə marağın olmasından xəbər verir.

Moemin ingilis dilini səlis bilməsi əsərlərinin dilini asan başadüşülən və oxunaqlı edir. 1938-ci ildə Hindistana səyahət edən Moem Hindistanda müqəddəs hesab edilən Sri Ramana Maharşi tərəfindən xüsusi diqqət və hörmətlə qarşılır. Apreldə Fransya qayıdan Moem müharibə başladığından uzun müddət Fransada qala bilmir, 1939-cu ildə Almaniyanın Polşanı işğal edib Fransaya yaxınlaşması səbəbindən bir çox fransızlar kimi o da Fransanı tərk etməli olur. Fransanı tərk edən görkəmli yazıçı müharibə dövründə Birləşmiş Krallıqda məskunlaşır. Cənubi Karolina da yaşadığı müddətdə "İti ülgüclər" (The Razor's Edge), əsərinin üzərində işləməyə davam edir. 1944-cü ildə əsər çap olunmuşdur.

Moemin "Dövrə" (The Circle, 1921), "Sədaqətli arvad" (The Constant Wife, 1927), "Teatr" (The Theater), "Şeppi" (Sheppi), "İti ülgüclər" (The Razor's Edge), "Ay və Qəpik" (The Moon and Sixpence) və s. əsərləri bir çox dillərə tərcümə olunmuşdur.

"İnsanın əsarəti" (Of Human Bandage) əsəri Moem yaradıcılığının şah əsəri hesab edilir. Somersət Moem bu əsərini 23 yaşında olarkən, tibb təhsilini başa vurduğu dövrdə yazmışdır. Moem bu əsərində öz həyatından bəhs olunması əsərə olan marağı daha da artırmışdır. Əsərdə yazıçının prototipi uşaq yaşlarından valideynlərini itirən, əmisinin yanında yaşayan Filip Karey adlı gəncin həyatından bəhs edir. Bu gəncin yastı ayaq olması və buna görə utanması ilə Moem özünün də kəkələməsini və bu vəziyyətinə görə keçirdiyi utanç hissini təsvir edib. İnsanların ona gülməsi və bu xəstəliyi ilə bağlı zarafatları Filipin ətrafındakılara qarşı sərt və kibirli

davranmasına səbəb olur. Flip Karey Parisə gəlir və burda tibb təhsili alır. Mildred adında qadına aşiq olan, lakin sevgisinin qarşılığını ala bilməyən gənc sevgi əzabına düşər olur. Moem bu əsərin avtobioqrafik roman olduğunu qəbul etməsə də, bu əsər bir çoxları tərəfindən avtobioqrafik əsər kimi qəbul edilir. Əsər bir insanın doğulduğu gündən son anınadək həyatından, uşaqlığından, gəncliyindən, və nəhayət yetişkin yaşlarından bəhs edir.

“**Lambetli Liza**” əsərinin ona gətirdiyi uğurdan sonra həkimliklə məşğul olmamış, həyatını qalan hissəsini yazıçılığa həsr etmişdir. Moemin ilk romanı olan bu əsəri 18 yaşlı fabrik işçisi Lizanın həyatından bəhs edir. Liza anası ilə yalnız yaşayır. Tom adlı həmyaşdını sevsə də, onun evlilik təklifini rədd edir. Avqust ayında dostlarının, Cim Bleykstonun da iştirak etdiyi 32 nəfərlik qrupla qonşu kəndlərdən birinə istirahətə olarkən Cim ona göz qoyur. Qırx yaşlı Cim 5 ay əvvəl arvadı və qızı ilə Vere küçəsinə köçmüşdü. Liza da Cimə aşiq olur və sevgilərini uzun müddət hər kəsdən gizlədirlər. Onların münasibəti getdikcə dərinləşir, bundan xəbər tutan ciin yoldaşının kçədə Lizanı döyməsilə Lizanın həyatı dəyişir. Hər kəsin ona m qarşı münasibətinin dəyişməsi onun yalnız, təcrid olunmuş hiss etməsinə səbəb olur. Qısa müddət sonra Liza aldığı zədələrdən ölür. Əsər əsas motivi məişət həyatında baş verən zorakılıqlardır.

“**Ay və altı qəpik**” (The Moon and Sixpence) 1919-cu ildə nəşr olunmuş bu romanı fransız rəssam Pol Qogenin həyatından bəhs edir. Əsərin baş qəhrəmanı Çarlz işini, arvadını, uşaqlarını rəssam olmaq üçün tərək edir. O, Parisdə kiçik bir studiyada dayanmadan çalışır, sayssız-hesabsız rəsmlər çəkər və şəkillərinin sərgiyə qoyulmasını rədd edər. Çarlz nəhayət uzun bir səfərə çıxar, səfərdə gözlərini itirsə də firçasını əlindən qoymaz yenə şəkillər çəkməyə davam edər. Əsərin əsas motivini, insanın işinə, arzularına olan sonsuz sevgisi, əzmkarlığı təşkil edir.

Bu əsərləri ilə yanaşı Moemin digər məşhur əsərləri “Britaniyalı agent” (The British Agent (1938), “Teatr” (Theatre), “Tüksüz Meksikalı” (The Hairless Mexican) də oxucular tərəfindən bəyənilərək oxunulur. Moem yaradıcılığı boyu mədəniyyətə sadıqlıq nümayiş etdirmişdir. Bu onun bütün əsərlərində- hekayə, roman, pyes, məqalə və məktublarında özünü büruzə vermişdir. Bəs bunun sirri nə idi? Onun hər

hansı bir elmi-nəzəri sistemi var idi mi? Moemin qənaəti belə idi: hazır resept yoxdur! Moemin fikrincə, yazıçı mədəniyyəti onun sadə və anlaşılıqlı dildə və yalnız oxucu üçün yazmasındadır.

Bəzi tənqidçilərin fikrincə, Moemin yaradıcılığının sevilmə səbəbi dilinin sadəliyi və maraqlı süjet xəttidir, ancaq əminliklə deyə bilərik ki, səbəb yalnız bu deyil. Bunun əsas səbəbi yazıçının peşəkarlığıdır. Moem hekayəni tam həll etdiyinə görə onun hekayələri bu qədər inandırıcı, obrazları isə realdır. Son əsərlərindən biri hesab olunan, avtobiografik “Həyatımın yekununda” romanında Moem oxucusuyla yazıçılıq kariyerasının sonunda çıxardığı nəticəni bölüşüb: “Uzun düşüncələrdən sonra qərara aldım ki, yaradıcı insan əsərlərində yalnız aydınlığa, sadəliyə və xoş məramla can atmalıdır.” (Moem, 2010. Səh. 7)

Moem XX yüzillikdə əsərləri ilə ən tanınmış, şəxsiyyəti ilə isə ən müəmmalı qalmış simalarındandır. Bu günə qədər haqqında bir çox bioqrafik əsərlər ortaya çıxarılsa da, özünün vəsiyyəti və Britaniya hökumətinin istəyi ilə gizli qalan bu lordun həyatının sirləri, nəhayət ki, gün işığı görüb. Yazıçı-bioqraf Selina Hastings Birləşmiş Krallıq Ədəbi Fondundan icazə alaraq Moemin həyatını bütün xırdaqları ilə üzə çıxaran ilk şəxs oldu. “Somerset Moemin gizli həyatı” adlı bu kitab olduqca təəccübləndiricidir: cəmiyyətlə ikili oynayan yazıçının centlmen görünüşü altında daha bir fərd gizlənirmiş.

“Müasir yazıçıların şəxsi həyatı heç kimdə maraq doğurmur”, deyən Moem bu cümləsi ilə əslində diqqəti öz üzərindən uzaqlaşdırmağa çalışırdı. Halbuki yazıçının həyatı məhz maraq doğuran, təəccübləndirən silsiləyəndir. Bir insan dövlət başçılarından tutmuş, həyatın dibində olan səfillərə qədər necə ümumi dostluq əlaqəsi qura bilər? Elə Moemin ən diqqətçəkən tərəfi də budur. Təbii ki, belə bir irad meydana gələ bilər ki, bir yazıçının həyatı deyil, yaradıcılığı diqqət mərkəzində olmalıdır. Amma 60 illik yaradıcılığı boyunca yazıçılıqla yanaşı casusluqdan tutmuş, avaraçılığa qədər hər cür yol keçən birinin həyatı diqqət çəkmək üçün olduqca münbitdir.

Nəzərə alsaq ki, Somerset Moem özü özünü “ikinci dərəcəli yazıçı” adlandırır, bunu qətiyyətlə təvazökarlığa bağlamaq olmaz. Moem sadəcə olaraq öz yaradıcı gücünü düzgün qiymətləndirirdi. “Mən yazıçı doğulmadım, yazıçı oldum”, – deyən Moem tamamilə haqlı idi. Özünü yaradıcıdan çox, müşahidəçi hesab edirdi. O, bəlkə də məşhur yazarlar arasında təxəyyülü, söz ehtiyatı ən zəif olanlardan biri idi.

§2.2 U.S. Moemin “Tüksüz Meksikalı” əsərində işlənmiş məcazların Azərbaycan dilinə tərcümə yolları

Bədii tərcümə ilə məşğul olan tərcüməçi tərcümə etməzdən əvvəl əsərini tərcümə edəcəyi yazıçı, onun dil və yazı üslubu, düşüncə tərzini, digər əsərləri haqqında geniş fon biliyinə malik olmalıdır. Çünki hər bir yazıçının özünəməxsus üslubu və yazı tərzini vardır. Bəzi yazıçılar daha sadə dildə yazmağa üstünlük verdiyi halda, digərləri əsərin daha obrazlı, poetik olması üçün bədii təsvir vasitələrindən çox istifadə etməyə üstünlük verir. Əsərlərində bədii təsvir vasitələrindən geniş və məharətlə istifadə edən yazıçılardan biri də Uilyam Somerset Moemdir. Mənim tədqiqat işim də məhz bu görkəmli yazıçının “Tüksüz Meksikalı” əsərində istifadə etdiyi məcazların Azərbaycan dilinə tərcümə üsullarından bəhs edir. Təbii ki, əsərdə işlənən məcazi mənalı söz və ifadələrin obrazlı, dəqiq tərcüməsi tərcüməçinin peşəkarlığından asılıdır. Əsərdə məcazi mənalı ifadələr əsərin baş qəhrəmanları Eşenden, Tüksüz Meksikalı və R.-in dilindən verilmişdir. Aşağıda verilmiş nümunələrlə bu məcazların necə tərcümə edildiyinə nəzər salmaq.

Əsərin əvvəlində yazıçı şəhərin küçələrini təsvir edərkən “dull, busy and prosaic streets of city” ifadələrindən istifadə etməklə metafora nümunələri yaratmışdır. Mütərcim isə ifadəni şəhərin boz, hay-küylü, nasirənə küçələri kimi tərcümə etməklə cümləni analoq tərcümə üsulu ilə tərcümə etmiş və obrazlılığı saxlamağa nail olmuşdur. Digər bir cümlə isə belədir: “you never knew what inquisitive ears were pricked up to catch any useful piece of information that might fall from your lips, they had contented themselves with talking of indifferent things”.

Bu cümlədə yazıçının işlətdiyi “ears were pricked up” frazeologizminin azərbaycan dilində ekvivalent qarşılığı olduğundan mütərcim ifadəni ekvivalent tərcümə üsulu ilə “qulağını tuşlamaq” kimi tərcümə etmişdir. Cümlədə işlənmiş digər ifadə “to catch any piece of information” frazeologizmi də eyni üsulla yəni ekvivalent tərcümə yolu ilə tərcümə edilmişdir.

R ilə söhbət əsnasında Eşendenin işlətdiyi “you should take a woman by the waist, and a bottle by the neck” cümləsində “a bottle by the neck” metaforası tərcüməçi tərəfindən ekvivalent tərcümə üsulu ilə tərcümə edilmişdir. Ekvivalent tərcüməyə digər bir nümunə kimi, “fate of empires” “imperiyanın taleyi” metaforasının tərcüməsini göstərmək olar.

“Əsərdə işlənmiş “icy scorn” təşbehi dilimizə ekvivalent tərcümə üsulu ilə “buz kimi soyuq nifrət” kimi tərcümə olunmuşdur. Söhbətin gedişində R.-in dilindən verilmiş “It is an ill wind that blows nobody any good” cümləsini tərcüməçi kontekstə uyğun olaraq iki cümlə kimi tərcümə etmişdir: “Belə baxanda hər şeyin müsbət tərəfi də var. Necə deyərlər külək həm də sərinlik gətirir”. Fikrin anlaşılıqlı olması üçün tərcüməçi əlavədən də istifadə etmiş, ümumilikdə isə cümləni analoq üsulu ilə tərcümə etmişdir. Bu ifadənin dilimizdə digə bir analoq qarşılığı “Şər deməsən xeyir gəlməz” atalar sözüdür. (Q.Bayramov, 2008)

Məcəzlərdən ustalıqla istifadə etməyi yaxşı bacaran məharətli yazıçı “these chairs were set primly around a large table” cümləsində obrazlı metafora nümunəsi yaratmışdır. Mütərcim də öz növbəsində cümləni ekvivalent tərcümə vasitəsi ilə “kreslolar böyük stolun ətrafında ərklə dayanmışdılar” kimi tərcümə edərək bu obrazlılığı qoruya bilmişdir. Moemin əsərləri digər məcaz növləri kimi epitetlərlə də zəngindir. Otağın ağır abu-havasını təsvir etmək üçün işlədilən “this cheerless room” epiteti ekvivalent tərcümə ilə “qaşqabaqlı otaq” kimi tərcümə edilmişdir.

R. ilə Eşenden otel otağında söhbət edərkən R.-in Eşendenə baxışını Moem belə təsvir edir: “the pale eyes remained cold and steely”. Bütövlükdə məcazi mənə bildiren bu cümlə dilimizdə “ağımtıl gözləri bumbuz dəmir kimi idi” kimi ifadə edilmişdir. Cümlənin dilimizdə ekvivalent qarşılığı olduğundan cümlə ekvivalent tərcümə üsulu ilə tərcümə olunmuş və məcazın bədiiliyi, ifadəliliyi itməmişdir. “To

talk nineteen to dozen” ifadəsi ingilis dilində qəlibləşmiş frazeologizmlərdən biridir və əsərdə Tüksüz Meksikalının özü haqqında hər şeyi danışacağını ifadə etmək üçün işlədilmişdir. Bu ifadənin dilimizdə məcazi mənəli analoqu “dildən pərgar olmaq” birləşməsi olduğundan cümlənin tərcüməsində analoq tərcümə üsulundan istifadə edilmiş, yəni sözlərin deyil, fikrin ekvivalenti ifadə olunmuşdur. Analoq tərcüməyə digər bir nümunə “He was on his uppers” frazeologizmidir. Bu frazeologizm dilimizdə ifadənin analoq qarşılığı olan “iynə üstündə oturmaq” və “tikan üstə oturmaq” kimi tərcümə edilə bilər. Tüksüz Meksikalı haqqında fikirlərini ifadə edərkən Eşendenin dilindən verilmiş “an unmitigated scoundrel” məcazi mənəli ifadəsində qızıla aid olan xüsusiyyət insana aid edilmiş və hiperboladan istifadə edilmişdir. Mütərcim ifadənin tərcüməsini leksik əvəzetmə tərcümə üsulu ilə “yüksək əyarlı dələduz” kimi tərcümə etmişdir. Belə ki, mütərcim ifadənin daha ifadəli olması üçün həqiqi mənası tamamilə olan “unmitigated” sözünü yüksək əyarlı, xain, satqın mənasını verən “scoundrel” sözünü isə dələduz kimi tərcümə etmiş, beləliklə ifadənin mənasını kontekstdəki situativ mənaya uyğunlaşdırmışdır.

Tüksüz Meksikalı haqqında R. Eşendeni məlumatlandırarkən belə bir cümlə işlədir. “If things had gone right he would be Minister of War now and no end of big bug”- bu cümlədə işlədilmiş “big bug” ifadəsi özlüyündə hörmət edilən şəxs mənasını ifadə edir. Mütərcim isə bütövlükdə cümləni “İşlər başqa cür cərəyan etsəydi, o hərbi nazir, hörmət-izzət sahibi olacaqdı” tərcümə etmişdir. Cümlənin tərcüməsindən də aydın görüldüyü kimi, cümlə kombinasiya üsulu ilə tərcümə edilmişdir. Yəni bu cümlədə analoq, ekvivalent və antonim tərcümə üsullarından birgə istifadə edilmişdir. Növbəti cümlədə işlənən “Not a bad chap” ifadəsində a bad chap ifadəsinin dilimizdə birbaşa ekvivalent qarşılığı olmadığından, bu ifadə hədəf dilin oxucusunun mənanı başa düşə bilməsi üçün təsviri tərcümə metodu ilə “Onun haqqında pis bir şey deyə bilmərəm” kimi tərcümə edilmişdir.

“If he had half a chance he’d seduce your wife, but if you were up against it he’d share his last crush with you” cümləsi məcazi mənəli ifadələrlə zəngindir. “To seduce” feilinin ekvivalent qarşılığı “başdan çıxarmaq” frazeologizmi dilimizdə mövcud olduğundan ekvivalent üsulu ilə tərcümə olunmuşdur. Həmin cümlədə

işlənmiş “to be up against”, “he’d share his last crush with you” ifadələrinin tərcüməsində analoq tərcümə üsulundan istifadə edilmişdir. “to be up against” ifadəsi “ağır gün” epiteti “he’d share his last crush with you” ifadəsi isə “bir tikə çörəyini bölüşmək” frazeologizmi kimi tərcümə olunmuşdur. Tüksüz meksikalının xarakterini təsvir edərkən işlədilən məcazlardan biri də “shoot like a dog” təşbehidir. Ekvivalent tərcümə yolu ilə tərcümə edilən ifadənin qarşılığı “it kimi gəbərtmək” – dir. Tüksüz Meksikalının törətdiyi cinayət haqqında R. Eşendeni məlumatlandırın zaman R-in dilindən “matter was hushed up” ifadəsi işlədir. “to hush up the matter” ingilis dilində sabit söz birləşməsidir və dilimizdə ekvivalent qarşılığı “bir işi, məsələni bağlamaq” frazeoloji birləşməsidir.

Söhbət əsnasında işlədilən digər bir ifadə “being squandered” ingilis dilində boş-boşuna xərclənmək, israf etmək mənasını ifadə edir. Mütərcim əsərə bədii çalar qatmaq üçün bu ifadəni analoq tərcümə yolu ilə “adam yerinə qoyulmamaq” kimi tərcümə etmişdir.

“A sardonic smile” epiteti isə ekvivalent tərcümə üsulu ilə “acı təbəssüm kimi tərcümə edilmişdir. Həmin cümlənin ardınca işlənmiş digər bir cümlədə “I have a fertile imagination” ifadəsi isə antonim tərcümə üsulu ilə “təxəyyülümə söz ola bilməz” kimi tərcümə olunub. “A question sprang to Ashenden’s lips” cümləsi bütövlükdə məcazi mənə bildirir. Ekvivalent tərcümə üsulu ilə tərcümə olunmuş cümlənin tərcüməsi belə verilmişdir: “Eşendenin dilinin ucunda bir sual əmələ gəldi”.

Təşbehlərlə zəngin olan bu əsərdə digər bir bənzətmə nümunəsi Eşendenin Tüksüz Meksikalının dırnaqlarına fikir verməsi ilə bağlı işlədilən “They were cut to a point, strained bright red, to Ashenden’s mind shone like mirrors” cümləsidir. “To shine like mirrors” təşbehinin hərfi tərcüməsinə nəzər salsaq, görürük ki, “güzgü kimi parıldamaq” bir şeyin parıltılı, xoşagələnlə olmasını bildirir. Bu ifadənin oxucuya daha canlı, ifadəli təsir bağışlaması üçün tərcüməçi onu dilimizə analoq tərcümə üsulu ilə “göz qamaşdırmaq” söz birləşməsi kimi tərcümə etmişdir və müəyyən mənada mübaliğə yaratmışdır.

Manuel Karmen (Tüksüz meksikalı), Eşenden (Somervil) və R-in dialoqu zamanı məcazlardan, xüsusulə də, frazeologizmlərdən geniş istifadə olunur. “Well

Manuel, have you been breaking any hearts, today” cümləsi də buna nümunədir. Cümlənin tərcüməsi belədir “Hə Manuel, bu gün neçə nəfərin ürəyini sındırmısan?”. Cümlədən də görüldüyü kimi “to break heart” ifadəsi ekvivalent üsulla “ürəyini sındırmaq” kimi tərcümə edilib. Digər bir cümlə isə belədir: “It takes all sorts to make a world, as you said”. Cümlənin aşağıdakı kimi tərcümə olunmuşdur: “Necə deyərlər, dünyada bir-biriylə eyni olan bir yarpaq da yoxdur”. Tərcümə analoq üsulla edilmişdir, yəni sözlərin hər biri ayrılıqda başqa mənaları ifadə edir, lakin məxəz və hədəf dildə cümlənin ifadə etdiyi məna eynidir. Sonrakı cümlələrdən birində “a bundle of nerves” və to go all to pieces” məcazi mənalı söz birləşmələri işlədilmişdir. Birinci ifadə ekvivalent üsulu ilə “əsəb yığını kimi” tərcümə olunmuşdur. “To go all pieces” ifadəsinin mənası əhval-ruhiyyəsi pozulmaq, özünə nəzarəti itirmək deməkdir. Tərcüməçi isə əsərdə obrazlılığı qoruyub-saxlamaq üçün “o dünyanı-görüb gəlmək” kimi tərcümə etmiş və ifadəni dilimizdə daha bədii ifadəli səslənən eyni dil vahidi ilə yəni frazeologizmlə əvəz etmişdir.

“To keep one’s counsel” frazeoloji birləşməsinin mənası sirr saxlamaq deməkdir. R-in Tüksüz Meksikalıya dediyi “You had much better keep your own counsel” ifadəsinin tərcüməsi əvəz etmə üsulu ilə “dilini dinc qoysan yaxşı olar” kimi edilmişdir. Yəni mütərcim sabit söz birləşməsinə dilimizdə bir qədər fərqli məna ifadə edən digər bir frazeologizmlə əvəz etmişdir. “cut in a thousand pieces” “ətimi kəssələr” birləşməsinin tərcüməsində də leksik əvəz etmə üsulundan istifadə olunmuşdur. “To be with Ally the body and soul” ifadəsi natamam ekvivalent üsuluyla “canımla, ruhumla müttəfiqlərimin tərəfindəyəm” kimi tərcümə edilmişdir.

“To live on a crust” ifadəsində crust sözü ayrılıqda “qabıq, təbəqə, qat”, mənasını versə də bu ifadə məcazi mənalı olduğundan söz lüğəvi mənasını itirib və birləşmə bütövlükdə “az pul qazanmaq, güc-bələyla dolanmaq” mənasını bildirir. Bu frazeologizm analoq tərcümə üsulu ilə bir tikə yavan çörək qazanmaq kimi tərcümə edilib. Əsərdəki nisbətən qəliz və məcazlarla zəngin cümlələrdən biri belədir: This was far from being just the man in the street (whose tyranny we rail at but in the end submit to) and to the amateur of the baroque in human nature he was a rarity to be considered with delight. Cümlənin tərcüməsi isə belədir. O, hansısa bir adi adam

(onların hökmdarlığına səcdə eləsək də, ürəyimizin bir yerində gülürük) deyildi, boz kütlənin üzərində bərq vuran parlaq bir ləkəydi, vəhşi insan təbiətinin xiridarları üçün əsl tapıntı idi. Cümlənin tərcüməsindən aydın göründüyü kimi, bu cümlə tərcümə edilərkən sözlərin ayrı-ayrı mənalari deyil, bütövlükdə cümlənin mənası tərcümə edilmişdir. Bu cümlədə bir neçə tərcümə üsulundan birgə istifadə edilmişdir, daha dəqiq desək cümlə kombinasiya üsulu ilə tərcümə olunub. Cümlənin əvvəlində işlənmiş, “This was far from being just the man in the street” antonim tərcümə üsuluyla tərcümə edilib: “O, hansısa bir adi adam deyildi”. Mötərizədəki əlavənin mənası “onların hökmdarlığını bəyənməsək də, sonda onlara boyun əyirik” deməkdir. Bu ifadənin estetik baxımdan daha təsirli və gözəl səslənməsi üçün cümlə ekvivalent üsulla deyil analoq üsulla tərcümə etmişdir. Eləcə də “rail at” “təhqir etmək” ifadəsini “səcdə etmək” kimi tərcümə etməklə ironiya yaratmışdır.

R. Eşəndənən Tüksüz Meksikalı barədə fikrini soruşduqda Eşəndənən dilindən belə bir ifadə işlədilir. “You have got me beat”. “It beats me” ingilis dilində çox istifadə olunan sabitləşmiş frazeologizmlərdən biridir. Bu ifadə daha çox danışıq dilində jarqon kimi istifadə olunur. Tərcüməçi ifadəni analoq üsulla “Kəsdirə bilmədim” kimi tərcümə etmişdir. Sonrakı cümlədə deyilir. “He seems as vain as a peacock. Təşbeh nümunəsi olan bu cümlə ekvivalent üsulla “O tovuz kimi özündən razıdır” kimi tərcümə olunub. “R's eyes suddenly grew opaque” cümləsində metaforadan istifadə olunmuşdur. Mütərcim cümləni dilimizə natamam ekvivalent üsulla “Eşəndənən baxışları qəflətən dondu” kimi tərcümə edib.

Analoq tərcüməyə daha bir nümunə isə “To give the brute hell” birləşməsidir. Tüksüz Meksikalının gəlmədiyini görüb əsəbləşən Eşəndənən hirsini ifadə etmək üçün işlədilmiş bu ifadəni “Onu bir günə qoyacaqdı ki” kimi tərcümə edilib. Onların qatarda söhbəti əsnasında hirsli soyumayan Eşəndənən deyir: “I don't know why the devil you wanted to cut it so fine”. Bu cümlə də analoq tərcümə üsuluyla “Niyə hər şeyi son dəqiqəyə saxladınız kimi tərcümə olunub”.

Gecə qatar qəfil silkələnib dayanır. Bərk yuxuya getmiş Meksikalı dərhal oyanır. Bu situasiyanı Moem “He was on his feet” cümləsilə təsvir etmiş, mütərcim də öz növbəsində ifadəni analoq üsulla, ifadənin dilimizdəki analoq qarşılığı olan

“dik atılmaq” frazeologizmi ilə tərcümə etmişdir. Obrazlılığı qoruyub saxlaya bilmək üçün “a fine cloud of scent” birləşməsi kalka üsulu ilə “bir bulud ətir” kimi tərcümə olunub. “Then with a beaming face, like a man who has done his duty by the world and is well pleased, turned to Ashenden” cümləsində təşbeh işlənmişdir. “Dünya qarşısında öz borcundan çıxdığından əmin olduğunu dərk etmiş kimi özündən razı ifadəylə Eşendenə baxdı. Cümlənin tərcüməsindən görünür ki, cümlənin mənasını tam və ifadəli ifadə etmək üçün cümləyə əlavələr edilmişdir. Cümlədə işlənmiş sözlərin dilimizdə qarşılığı var və buna görə də ekvivalent üsuluyla tərcümə edilib.

Əsərdə belə bir litota nümunəsinə də rast gəlinir. “It is hardly a weapon, it is only a toy”. Cümlə ekvivalent üsulla “Buna heç silah da demək olmaz, uşaq oyuncağıdır” kimi tərcümə edilmişdir. “Naked face” metaforası da ekvivalent üsulla tərcümə edilmişdir. Tüksüz Meksikalı cibindəki bıçağı çıxarıb Eşendenə təhvil verərkən bıçağı belə təsvir edir. “I've never seen a better bit of steel in my life, it takes an edge like a razor and it's strong; you can cut a cigarette-paper with it and you can hew down an oak.” Tərcüməçi cümləni aşağıdakı kimi tərcümə etmişdir. “Ömrümdə bunnan yaxşı kəsici görməmişəm. Ülgüc kimi iti, polad kimi möhkəmdir, papiros kağızı da kəsir, amma istəsə lap palıdı da vurub yerə yıxar.” Cümlədə işlənmiş “an edge like a razor” ifadəsində sözlərin ekvivalenti tapılmış və “ülgüc kimi iti” tərcümə olunmuşdur. “Hew down” feilinin lüğəvi mənası balta ilə ağacı kəsməkdir. Əsərdə obrazlılıq yaratmaq məqsədilə tərcüməçi bu ifadəni “vurub yerə yıxmaq” kimi tərcümə edib ifadəni eyni məna verən lakin daha obrazlı başqa dil vahidi ilə əvəz etmişdir.

“ To keep eyes open” frazeoloji birləşməsinin azərbaycan dilində ekvivalent qarşılığı “gözünü açıq tutmaq”, “ayıq-sayıq olmaq” sabit söz birləşmələridir. Tərcüməçi isə ifadəni “pusquda olmaq” kimi tərcümə edib, yəni birləşməni digər bir sinonim frazeologizmlə əvəz edib. Məcəzi mənalı birləşmələrin işləndiyi cümlələrdən də biri budur: “It did not matter whether what he said was true or not, for those sonorous phrases of his were fruity with the rich-distilled perfumes of romance”. Cümlənin tərcüməsi isə belə verilmişdir: “Nəql etdiklərinin həqiqət olub-olmadığının

elə bir fərqi yox idi. Eşenden onun həzin, sulu kəlimələrindən vuran romantika etirindən məst olmuşdu.” Bu cümlədə “sonorous phrases were fruity” ifadəsi məcazlara nümunə göstərilə bilər. Yazıçı-tərcüməçi Yaşar Əliyev bu cümləni tərcümə edərkən öz bədii təxəyyülündən istifadə etmiş “sonorous” sözünü həzin və sulu kimi tərcümə edərək dilimizdə də məcaz yaratmışdır. “sonorous” sözünün lüğəvi mənasına baxsaq görürük ki, bu söz “gur səslı”, “təsirlı”, “yanğılı” mənalarını ifadə edir. Tərcüməçi isə bu ifadənin mənasını tamamilə fərqli mənalar verən iki sözlə əvəzləmişdir.

Ən güclü bədii təsvir vasitələrinin işləndiyi cümlələrdən biri də budur: “He described a spacious life that seemed to belong to another age and his eloquent gestures brought before the mind's eye tawny distances and vast green plantations, great herds of cattle and in the moonlit night the song of the blind singers that melted in the air and the twanging of guitars”. Cümlənin tərcüməsini verməzdən əvvəl bu cümlədə işlənən məcazlara diqqət yetirək: *the song of the blind singers that melted in the air and the twanging of guitars*”, *mind's eye*. Cümlənin tərcüməsinə nəzər salaq: Onun nümayişkaranə jestləri, dibi görünməyən o uzaq vəqaynar dünyanı, yamyaşıl çölləri, nəhəng sürüləri, kor müğənnilərin ay işığında oxuduqları və gitaranın müşayiəti ilə havadaca əriyən mahnıları sanki xalça kimi Eşendenin qarşısına sərirdi”. *To bring one's mind's eye* birləşməsi xəyalında canlandırmaq, təsəvvür etmək mənalarını ifadə edir. Lakin bu ifadələr dilimizdə məcazi mənə kəsb etmir. Mütərcim analoq tərcümə üsulundan istifadə edərək “xalça kimi qarşısına sərmək” kimi tərcümə etmişdir. Poetik dildə bu ifadə də elə xəyalında canlandırmaq mənasını ifadə edir.

İfadəni hədəf dildə məhz bu cür poetik ifadə edə bilmək tərcüməçidən böyük məharət tələb edir. Digər cümlədə isə yazıçı ay işığında kor müğənnilərin oxuduğu mahnıların ürəyə yatan olmağını havada əriyən kimi təsvir etməklə metaforadan ustalıqla istifadə etmişdir. Cümlə elə olduğu kimi ekvivalent üsulla tərcümə edilmiş, bədii obrazlılıq qorunub-saxlanmışdır.

Tüksüz Meksikalı Fransaya yeni qayıtdıqdan sonrakı həyatını, başına gələn

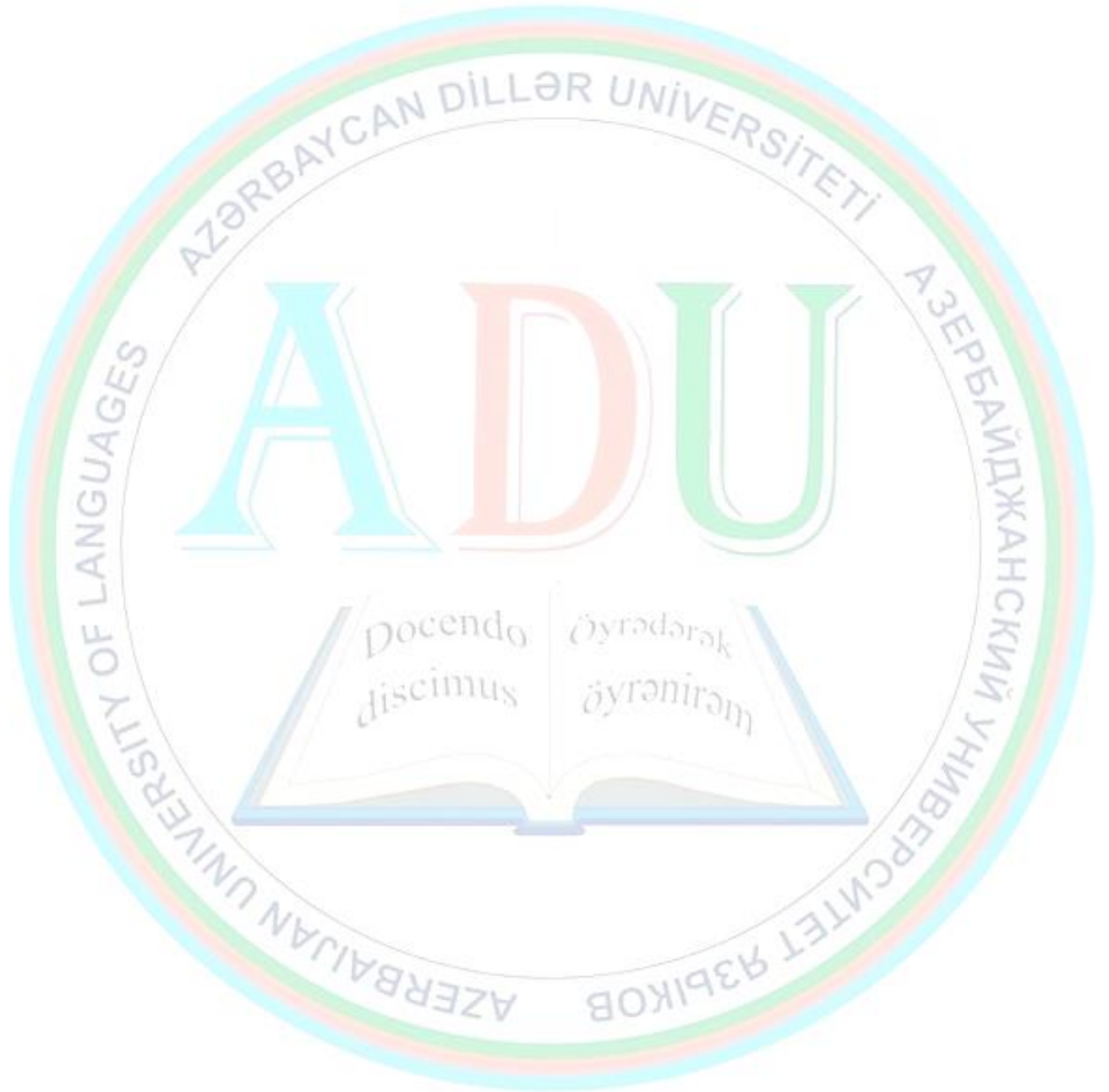
hadisələri Eşəndənə danışarkən deyir: I have been forced to beg my bread like a blind Indian. “to beg bread” ifadəsinin mənası “bir tikə çörəyə möhtac olmaq” kimi tərcümə edilə bilərdi, lakin cümlənin tərcüməsi zamanı ikinci hissədəki “like a blind Indian” ifadəsini də nəzərə almaq lazımdır. “Kor hindli” dedikdə yazıçı məşhur hind əfsanəsindəki 6 kor hindlini nəzərdə tutub və meksikalını onlara bənzədərək təşbeh yaradıb. Tərcüməçi burada situativ konteksti nəzərə alaraq cümləni “Kor hindli kimi vurnuxa-vurnuxa qalmışdım” kimi tərcümə edib. Başına gələn pis hadisələri danışdıqdan sonra söhbətin davamında belə bir cümlə işlədilir. “The time is ripe and soon we shall strike our blow.” Cümlə analoq üsuluyla belə tərcümə edilmişdir. “Zamanı yetişəndə görürsən ki, sən də küçəndə bayramdır”.

Məcaz işlənmiş digər bir cümlə “The only act of my life that has weighed heavily on me.” Analoq üsulla “O səhv indiyəcən daş kimi boynumdan asılı qalıb” kimi tərcümə olunub. Analoq tərcüməyə bariz nümunələrdən biri “It was as plain as the nose on your face” cümləsidir. Məcazın analoqu “gün kimi aydın bir dillə” kimi verilmişdir.

“Women have been my ruin” – analoq üsulla “Bəli, qadın mənim ən zəif yerimdir” kimi tərcümə edilib. Aşiq olduğu ispan qadın haqqında danışarkən tüksüz Meksikalının işlətdiyi “I laid myself out to be agreeable” cümləsini mütərcim analoq üsulla tərcümə edərək dilimizdə “Onu özümə cəlb etmək üçün dəridən qabıqdan çıxırdım” frazeologizmi ilə ifadə etmişdir.

Məcazlarla zəngin daha bir cümlə belədir: “Every evening I waited for her with my heart in my mouth, as nervous as a novillero at his first bull-fight, and every evening she played with me, laughed at me, coquetted with me and drove me frantic.” Bu cümlədə işlənmiş məcazlara nəzər salmaq. Burada məcaz növü kimi təşbehdən və frazeologizmlər işlədilmişdir. Cümlənin tərcüməsini tərcüməçi belə vermişdir: “Hər axşam onu ilk öküz döyüşünə çıxan novillero kimi ürəyiməsə-əsə gözləyirdim. Və hər axşam o mənimlə məzələnir, oynayır, nazlanır, aqlımı başımdan alırdı.” My heart in my mouth frazeologizminin dilimizdə analoq qarşılığı həyəcanlanmaq, “həyəcandan ürəyi əsmək” ifadələridir. Yazıçı isə onun hissələrini, həyəcanını ilk dəfə öküz döyüşünə çıxan insanın həyəcanına bənzədib. Təşbeh isə ekvivalent üsulla

tərcümə edilmişdir. “drive somebody frantic ifadəsi də əvəzetmə üsulu ilə ağılı başdan alırdı kimi tərcümə edib. Ümumilikdə demək olar ki, cümlə kombinasiya üsulu ilə tərcümə edilib.

NƏTİCƏ

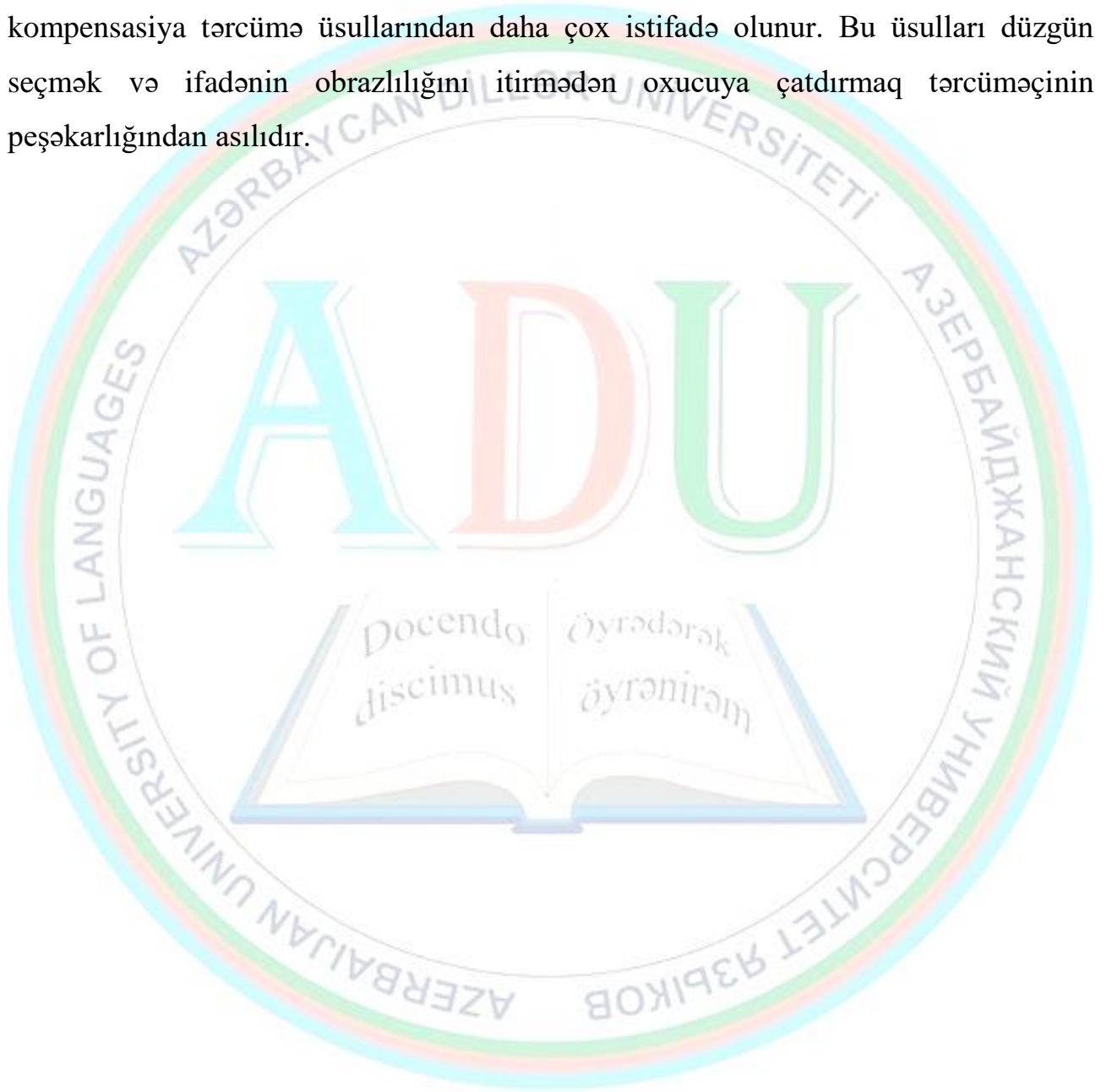
Bəşəriyyət inkişaf etdikcə tərcüməyə ehtiyac həmişə olmuşdur və olacaq. Elmin, təhsilin və mədəniyyətin inkişafının bu səviyyəyə çatdığı bir dövrdə bu tələbat getdikcə artmaqdadır. İnsanların başqa xalqların dilini, mədəniyyətini, adət-ənənələrini, ədəbiyyatını öyrənməyə olan marağının artması xüsusilə bədii tərcüməyə ehtiyacı artırır. Bədii tərcümə digər növlərdən öz çətinliyinə, dil üslub xüsusiyyətlərinə görə fərqlənir. Məhz bu səbəbdən tərcümə pragmatik və bədii olmaqla iki növə ayrılır. Pragmatik (informativ) tərcümədən fərqli olaraq, bədii tərcümədə idiomatik ifadələr, məcazi mənalı sözlər və söz birləşmələri, frazeologizmlər, realilər sətiraltı mənalar üstünlük təşkil edir. Belə bir nəticəyə gəlirik ki, bir əsəri tərcümə etməzdən əvvəl, tərcüməçi tərcümə edəcəyi əsər və müəllif haqqında geniş fon biliyinə sahib olmalı, müəllifin üslubu, digər əsərləri və düşüncə tərzini ilə tanış olmalı, məxəz və hədəf dilləri mükəmməl bilməlidir. Bədii tərcümə ilə məşğul olan insanlar adətən özləri də şair və ya yazıçı olur və düşünürəm ki, onların tərcümələri daha uğurlu tərcümə hesab edilə bilər.

Bədii tərcümədə tərcüməçinin üzləşdiyi ən böyük çətinliklərdən biri sətiraltı mənaların düzgün başa düşülməsi və poetikliyin qorunaraq hədəf dildə düzgün ifadə edilməsidir. Bunun üçün tərcüməçilər analoq, ekvivalent, kalka, təsviri, əvəzetmə, antonim, kombinasiya kimi tərcümə üsullarından, kompensasiya metodundan, atılma və əlavələrdən istifadə edir. Tərcümənin uğurlu alınması üçün bu üsulların mahiyyətini dərk etmək, düzgün tərcümə üsulunu seçmək vacibdir.

Buraxılış işinin mövzusu məşhur yazıçı Uilyam Somersət Moeymin “Tüksüz Meksikalı” hekayəsində işlənmiş məcazların seçilməsi, onların azərbaycan dilinə tərcümə yollarının araşdırılmasından bəhz edir. Tədqiqat işi görkəmli yazıçı-tərcüməçi Yaşar Əliyevin tərcüməsi əsasında, müqayisəli təhlil şəklində aparılmışdır. S.Moem yaradıcılığında məcazlardan geniş istifadə etmiş, bir-birindən gözəl, bənzərsiz məcaz nümunələri yaratmışdır. Yazıcının məhz bu əsərində də epitet, metafora, təşbeh, ironiya, litota, metonimiya və s. nümunələrinə çox rast gəlinir. Əsərin təhlilindən belə bir qənaətə gəlmək olar ki, məcazi mənalı söz və ifadələrin tərcüməsi zamanı tərcümənin üzərinə böyük məsuliyyət düşür. Bir sözlə, məcazi

mənalı birləşmələrin tərcüməsi tərcüməçidən böyük məharət və xüsusi qabiliyyət tələb edir. Əsərin təhlilinə nəzər saldıqda, görürük ki, əsərdə metafora, təşbeh, epitet, frazeologizmlər kimi bədii təsvir vasitələri daha çox üstünlük təşkil edir.

Bədii təsvir vasitələrinin tərcümə üsullarını ümumiləşdirərək deyə bilərik ki, məcazi mənalı sözlərin və söz birləşmələrinin tərcüməsində ekvivalent, analoq, kompensasiya tərcümə üsullarından daha çox istifadə olunur. Bu üsulları düzgün seçmək və ifadənin obrazlılığını itirmədən oxucuya çatdırmaq tərcüməçinin peşəkarlığından asılıdır.

ƏLAVƏLƏR

U.S, Moemin əsərləri kimi həyatı da oxucular üçün maraqlı olmuşdur. Qadınları çox da sevməyən Moem bir dəfə evlənmiş və bu evlilikdən Liza adlı bir qızı olmuşdur. Moem bu evliliyin sevgi əsasında qurulmadığını, münasibətdə olduğu qadın hamilə olduğundan, sadəcə doğru olanın bu olduğunu söyləmişdir. Homoseksual olan yazıçı həyatının sonrakı dövrlərində də, qadınlara maraq göstərməmiş, bir müddətdən sonra isə boşanmışdır. Səyahət etməyi çox sevən Moemin gəzdirdiyi yerlərin, gördüklərinin onun yaradıcılığına böyük təsiri olmuşdur. Şərqi Asiyaya və Cənubi Sakit okeanı ərazilərinə səyahət etmişdir.

Birinci Dünya Müharibəsi dövründə Rusiyada kəşfiyyatçı kimi işləyərkən yaşadıklarını "Eşenden" (Ashenden) hekayələr silsiləsində əks etdirmişdir. 1954-cü ildə 88 yaşını qeyd edən Moem "Companions of Honour" ordeni ilə təltif olunmuşdur. Bu orden 1917-ci il 4 iyun tarixində Kral Beşinci Corc tərəfindən təsis edilmişdir. Elm, incəsənət, tibb sahələri üzrə misilsiz xidmətləri olan insanlar bu ordenlə təltif olunur. Nüfuzlu yazıçı 1965-ci ildə Heydelberq Universitetinin fəxri senatoru adına layiq görülmüşdür. Yel Universitetinin kitabxanasında Moem arxivləri yaradılmışdır.

Yazıçı 1965-ci il dekabrın 15-də Fransanın Nitse şəhərindəki xəstəxanada sətəlcəmdən vəfat edib; lakin fransız qanunlarına görə meyit yarılmalı idi və buna görə də onun cəsədini bir gün sonra evinə, Fransız şəhəri olan Sen Jan Kap Ferradakı villasına aparırlar. Ertəsi gün, ayın 16-da isə ölüm xəbərini yayırlar. Dekabrın 22-də Moemin nəşi İngiltərədəki Kanterberiyə gətirilir və burada Kraliça məktəbi nəzdindəki Kitabxana divarına hörülür.

Somerset Moem Mükafatı Britaniya Yazıçılar Birliyi tərəfindən gənc yazıçılara verilən, 1947-ci ildə Moemin özü tərəfindən yaradılmış ədəbi laureatdır.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat siyahısı

1. Arnold İ.V, “The English word“, Moscow, «Высшая Школа», 1986, p-293
2. Bayramov Q, “Tərcümə nəzəriyyəsi”, Bakı, 2008, «Oka Ofset», səh 28-29,34-40, 51,61-66, 85-88,
3. Broeck. R. 1981 “Miremadi”,«International journal of English Language & Translation Studies», Cild5, 2017, p 170
4. Broeck. R. “The Limits of Translability Exemplified by Metaphor Translation”, Vol2, No, «Duke University Press», p-73-87
5. Cəfərov A, “Nəbi Xəzrinin poetik dili”, Bakı, «Elm və təhsil», 2012, 144 səh.
6. Ərəbli N.Ş “İngilis dilində sinonim cərgənin genişlənməsində metaforanın rolu”, Bakı, 2010 səh.18-20
7. Fadae. E, “Translation techniques of figures of speeches”, Journal of English and Literature Vol. 2(8) p -175-177
8. Filologiya məsələləri, 2017, №18, səh 54
9. Galperin İ.R. Stylistics. 1981, p 126
10. Gilbert. A, “An irony in William Shakespeare’s the Othello play”, 2001 (article)
11. Giorgadze. M “Linguistic features of pun, its typology and classification”, Tbilisi, «European scientific journal», 2014, p-5
12. İmanov M, Bakı, 2015.
13. Köktürk. Ş, Odacıoğlu M.C, Uysal. M, International Journal of Languages's Education and Teaching, April 2015 p.319-326

14. Qasımova X. Müstəqillik illərində Azərbaycan dilində termin yaradıcılığının əsas istiqamətləri . Bakı 2009 səh 81-88
15. Lakoff. G & Johnson, “The Contemporary Theory of Metaphor”, «Cambridge University Press», 1992, p-46
16. Leonardi. V, “Equivalence in translation”, «Translation Journal», 2000
17. Newmark, P. “Approaches to Translation”, Oxford, New York «Pergamon Press», 1981., 1981, p-218
18. On Metonymy and Its Translation world journal of English 2014 no4
19. Pragmatic Aspects of Translation 2006. Figurative Language in Translation: A Cognitive Approach to Metaphorical Terms. P 102-104
20. Rogal S. J “A William Somerset Maugham Encyclopedia”, London, 1997, p323-330
21. S. Bassnet “Translation Studies”, Third Edition, London and New York, «Rotledge», 2002
22. Smith J. “İrony in Julius Caesar's Antony Speech”, London, 2018,
23. Smochin Olga, “The Epithet and its Classification”, 2016, p-21
24. Süleymanova, A “Tərcümədə semantik və kommunikativ adekvatlıq problemi” Bakı, 2018, 127s. (dissertasiya)
25. Şükürova E. “Güney Azərbaycan şairlərinin yaradıcılığında məcazlar”, Bakı, 2016, səh14
26. Tağısoy N. “İzahlı Tərcüməşünaslıq Terminləri lüğəti”, Bakı 2010
27. Uysal H, “İlk Dönem türkçeleştirme çalışmalarında (1932-1950) öyküntü yöntemi (calque) ve örnekleri”, Ankara, 2013

28. Vinay.J.P & J. Dalbarnet, “Translation and Theories”, 1995

Elektron ünvanlar

1. <https://www.theguardian.com/culture/somerset-maugham>
2. <https://literarydevices.net/dramatic-irony/>
3. www.online-literature.com › William Somerset Maugham ›
4. <https://www.merriam-webster.com/dictionary/analogue>
5. <https://writingexplained.org/grammar-dictionary/hyperbole>
6. <https://www.fantasticfiction.com/m/w-somerset-maugham/>
7. <https://studopedia.info/6-3398.html>
8. <https://www.aydinyol.az/newsview/196/Frazeoloji-vahidlerin-tercumesi>
9. (https://studopedia.su/10_45709_Antonymic-antonymous-translation.html)
10. <https://www.macmillandictionary.com/dictionary/british/>
11. <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/>
12. anl.az/el/Kitab/2016/Ar2015-1444.pdf
13. <https://idioms.thefreedictionary.com>
14. http://dipnotkitap.net/ROMAN/Insanin_Esareti.htm
15. <https://study.com/academy/lesson/w-somerset-maugham-books-short-stories-plays.html>
16. <https://www.encyclopedia.com/people/literature-and-arts/english-literature-20th-century-present-biographies/william-somerset>